

Dimény Attila

A KÉZDIVÁSÁRHELYI POLGÁRSÁG EGYESÜLETI ÉLETE A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉTŐL A 20. SZÁZAD KÖZEPÉIG¹

Bevezető

A dolgozatban Kézdivásárhely 19. században kezdődő polgárosodási folyamatát vizsgálom, a helyi egyesületi életre összpontosítva. Korszakhatárnak a második világháború végét tekintem, ugyanis azt követően a kommunista hatalom betiltotta az egyesületi életet, és korlátozta vagy rosszabb esetben megszüntette az egyesületek által végzett tevékenységek többségét.

A kézenfekvő források között kiemelendő a sajtó jelentősége, amelynek a vizsgált korszakban a művelődési élet kibontakozásában általában is fontos szerep jutott. Székelyföldön a 19. század elején még egyetlen sajtótermék sem jelent meg, melynek okait Pál Judit elsősorban a tehetősebb polgárság hiányával, illetve a mostoha politikai viszonyokból eredő akadályokkal magyarázza.² Változást az 1848–1849-es szabadságharc hozott, de a lapkiadás itt is az 1867-es Kiegyezést követően bontakozott ki, akárcsak Erdély-szerte. Ezt követően azonban, a helyi közösségeket érintő események közzétételével az újságok jelentősége fokozatosan növekedett.

A korabeli hírlapok működése szorosan kapcsolódik a különböző művelődési intézmények és polgári egyesületek tevékenységéhez. A művelődési élet kibontakozásával a nyilvánosság előtti elszámolás, illetve elszámoltatás már szélesebb körű társadalmi elvárássá érett. A nyilvánosságnak köszönhetően az egyesületek jelentősen gyarapíthatták tagságukat, újabb támogatókat szerezhettek céljaik megvalósításához, de azok számára, akik az önkéntes munkát vállalták, jelentős erkölcsi hasznot és presztízst is jelentett. Ugyanakkor a nyilvános számonkérés egyfajta kontrollt biztosított: a sajtó a különböző célok megvalósításához összegyűlt anyagi támogatások felhasználását jelentős mértékben láthatóvá tette.³

1. Az egyesületi élet kibontakozása Kézdivásárhelyen

Az 1830-as évek elején már egész Erdélyben, így Székelyföldön is ismerték gróf Széchenyi István és báró Wesselényi Miklós haladó törekvéseit a polgári magyar nemzet és a nemzeti öntudat ápolásával, fel-emelésével kapcsolatosan.⁴ Mindketten a társadalom gyökeres újjászervezésében látták a polgári magyar nemzet megalkotásának és újjászületésének garanciáját. A magyarországi fejlemények hatására 1834–1835-ben, majd 1841–1842-ben Erdélyben is sikerült összehívni az országgyűlést, melynek keretében a rendek már az általános polgári átalakulásokat és a gyökeresebb reformokat is sürgették. Háromszék képviselői ugyancsak megoldást vártak a helyi közösségeiket foglalkoztató és nyomasztó fontos kérdésekre. Többek között a határőr katonaság intézményi megreformálását, a magyar nyelv használatának engedélyezését a társadalmi és a politikai életben, a mezővárosok autonómiájának kiszélesítését, a gazdasági haladást támogató egyesületek létrehozásának engedélyezését, tűzkármentő egyesületek alapítását valamint különböző népoktatási, kiseddóvó és egészségügyi intézetek létrehozását kérték.⁵

A két országgyűlés pozitív hozadékként említhető, hogy a nemzeti felemelkedés érdekében, az egyéni kezdeményezéssel szemben most már elsősorban a közösségi összefogásra helyeződött a hangsúly. Mindez azonban csak az 1840-es évek elején kezdett alakot öltetni. A Kézdivásárhelyen állomásozó 2. székely gyalogezred kezdeményezésére 1841-ben létrehozták a *Tűzkármentő Társaságot*, melynek népszerűsége folyamatosan növekedett Háromszéken, s ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy egyre több település lakossága jelezte csatlakozási szándékát. Háromszék gazdasági előmozdítása érdekében 1842 novemberében *Honi Gyárvédelmi Társulatot* alapított 118 személy. A társulat elnökének gróf Kálnoki Dénest, választmányi tagoknak pedig a helyi közigazga-

¹ Készült a MTA Határon Túli Magyar Tudományos Ösztöndíj-program támogatásával.

² PÁL Judit 2003, 529.

³ Lásd a *Székelyföld* 1899. június 22-i beszámolóját alább, a 85.

jegyzetnél. Vö. TÓTH Árpád 2005, 49–51.

⁴ INCZE László 2004, 220; CSEREY Zoltán 2009, 218.

⁵ CSEREY Zoltán 2009, 218–238.

tásban, igazságszolgáltatásban cselekvően tevékenykedő, magas tisztiséget betöltő személyeket, illetve földbirtokosokat választottak.⁶

Kézdivásárhelyen a többnyire kézművesekből és kereskedőkből álló, a céhes élet rendjét ismerő, ahhoz szokott helyi társadalom fogékony és érzékeny volt a polgári értékrend befogadására. A reformkor törekvései itt is támogatókra találtak, de az igazi kibontakozás csak 1867. után kezdődött el. A helyi iparos társadalomra jellemző konzervatív gondolkodás, amely elsősorban az évszázados hagyományokhoz való ragaszkodásban nyilvánult meg, számos akadályt gördített a fejlődés útjába. Ennek köszönhetően a modern urbánus polgári élet számos jellemzője csak fokozatosan honosodott meg, épült be a város lakosainak mindennapjaiba, értékrendjébe, életstratégiájába és gondolkodásába.⁷

Az urbánus életmód terjedésével azonban Kézdivásárhelyen is kialakult egy olyan értelmiségi réteg és vele együtt az a középosztály, amely egyre nagyobb igényt tanúsított a modern kor új terméke, a szabadidő eltöltésének különböző, igényesebb módozatai iránt. Az újságolvasás, a színház, a mozi, a műkedvelő előadások, a sport iránti igény fokozatosan szerves része lett a mindennapoknak. Ehhez az intézményes keretet változatlanul az egyesületekbe való szerveződés jelentette.⁸ Az 1870-es évek végére a társulás és a csoportosulás eszméje Székelyföld városaiban is uralkodóvá vált. Elsősorban a közművelődést és szociális problémákat felkaroló közhasznú egyesületek létesítése terjedt szélesebb körben. Az ipart és a gazdaságot felkaroló egyesületek létrehozása már nehezebben alakult, habár a többségi lakosság ebben lett volna érdekelt. Ennek akadályát főként a székely nép anyagi szegénységével és az ebből adódó kivándorlással magyarázták.⁹

Az azonos érdekek és értékek mentén való csoportosulás végül is elsősorban kulturális és szociális téren hozott jelentősebb változásokat. A *Székelyföld* című helyi újságban 1892-ben a korszakot a „humanitás, a közjótékonyosság s a társadalmi egyesülés útján kifejtett munkásság” koraként jellemezték. Kézdivásárhelyen ekkorra már árvaleány-nevelő intézet, munkaképtelen öregek menedékháza és kórház létesült. A szociális gondok enyhítésére létrehozott egyesületek fontos szerepet játszottak a későbbi, állami szociális intézményrendszer kialakításában. Az egyesületi támogatás nélkül kezdetben az állam nem tudta volna fenntartani ezeket az intézményeket.

A közcélok szolgálata, az önkéntes alapon végzett munka is fokozatosan egyre nagyobb teret ka-

pott a kézdivásárhelyi polgárság életében. Ennek eredményeként a 20. század közepéig hatvan egyesület, kör, társaság, testület, szövetség és alapítvány ill. ezekhez szorosan kapcsolódó intézmény létesült a városban. A sokféle megnevezés ellenére mindegyik megfelel a Tóth Árpád által megfogalmazott egyesületdefiníciónak, vagyis: közhasznú célra alakultak, tagságuk döntően magánszemélyekből állt, önkéntes munka jellemezte, ami jelentős anyagi áldozatvállalással járt, intézményesült keretek között, szabályok alapján működtek, és nem voltak hatósági intézmények.¹⁰

A meghatározás szerint az egyesületek egyik fontos jellemzője a közhasznúság, ami többek között magába foglalja a jótékonykodást, a műveltség széleskörű terjesztését, a vallási élet felkarolását és a gazdasági előrehaladást is. Ez önmagában még nem elegendő a különböző egyesületek egyértelmű tipologizálásához, de ezek alapján és a megnevezésük szerint már csoportosítani lehet őket, még akkor is, ha az egyesületek többségénél azonosak a célok, különböző átfedések észlelhetők, ami jelentős mértékben megnehezíti osztályozásukat.¹¹

A kézdivásárhelyi egyesületeket az elsődleges tevékenységi cél és a megnevezés alapján nyolc nagy csoportba soroltam. Így társas és művelődési, humanitárius és betegsegélyező, közbiztonsági, sport- és szabadidő-, oktatási, gazdasági, politikai végül pedig a vallási egyesületeket különítettem el. A továbbiakban a társas és művelődési, a humanitárius és betegsegélyező valamint a sport- és szabadidő- kategóriájába sorolt egyesületekre térek ki részletesebben. Tevékenységük vizsgálata önmagában is választ ad Kézdivásárhely polgárosodási folyamatainak felvázolására. Természetesen a többi egyesület sem elhanyagolandó, mert a város társadalmának alapos megismeréséhez ezek tevékenységének tanulmányozása is elengedhetetlen. Bemutatásuk azonban már egy külön tanulmány tárgyát képezheti.

2. Társas és művelődési egyesületek

Kézdivásárhelyen 14 szervezetet soroltam a társas és művelődési egyesület kategóriába. Ezek elsősorban a művelődést, a társadalmi érintkezést, a művelt szórakozást, a zenei és színházi élet felkarolását tűzték ki célul, ugyanakkor a modern polgári magyar nemzeti öntudat kiépítésében, megerősítésében és reprezentációjában is jelentős szerepet játszottak Kézdivásárhelyen.

⁶ Uo., 236-237.

⁷ INCZE László 2004, 217; DIMÉNY Attila 2010, 445.

⁸ PÁL Judit 2003, 499.

⁹ Vö. Kiss Sándor írását a kézdivásárhelyi *Székely Közlöny* 1880.

február 15-én és 22-én, valamint március 7-én megjelent számaiban (*A székely közművelődés főbb akadályai*).

¹⁰ Vö. TÓTH Árpád 2005, 44.

¹¹ Uo., 141.

2.1. Társas egyletek (*Kaszinó, Polgári Olvasókör*)

A társas egyletek közül a város „intelligens” polgárságának kezdeményezésére elsőként a Kézdivásárhelyi Társalkodó alakult meg. Létrejöttét báró Wesselényi Miklós 1000 forintos adománya segítette és serkentette, melyet elsősorban azért adott a városnak, hogy az 1834-es tűzvész nyomán keletkezett helyzetet enyhítsen. A város hálájának kifejezésekként csakhamar tiszteletbeli polgárává fogadta az adományozót, de a polgárjog szerint csak az lehetett ennek a címnek a tulajdonosa, aki birtokkal rendelkezett a településen. Ennek érdekében a pénzből csakhamar birtokot vásároltak Kézdivásárhely határában, és a birtoklevéllel együtt küldöttség vitte el Kolozsvárra Wesselényi Miklósnak a polgári díszoklevelet. A báró elfogadta a kitüntetést, és ígéretet tett arra, hogy a telekre *Casino* fog építtetni. Azonban a kormány a telek birtoklásában és a *Casino* építtetésében minden eszközzel meggátolta Wesselényi Miklós kezdeményezését.¹²

Mindehhez azt szükséges tudni, hogy gróf Széchenyi István és gróf Károlyi György 1825–1827 között, a Pozsonyban megtartott országgyűlés idején alapították az első magyar *casinót*, amely az országgyűlés végeztével Pestre költözött, majd 1830-ban felvette a *Nemzeti Casino* nevet.¹³ Báró Wesselényi Miklós kézdivásárhelyi sikertelen kísérletét követően 1842. december 25-én Pap István református lelkész kezdeményezésére a kézdivásárhelyi városházán, a *Nemzeti Casino* mintájára mégis megalakították a *Kézdivásárhelyi Társalkodót*.¹⁴

A tűzvész utáni években Pap István református lelkész, akinek jelentős szerep jutott a város újjáépítésében, híveivel nem csak az egyház, hanem a város ügyeit is megbeszélte. A református egyház jegyzőkönyveiből megállapítható, hogy az egyházi és a városi vezetés abban az időben többnyire ugyanazokból a személyekből állt. Az 1800-as évek közepén, amint változott a városi főbíró személye, úgy a református egyház főkuratori tisztje is rögtön a főbíróra szállt. A Bakk Endre által összeállított kézdivásárhelyi *főbb tisztek* névsora is ezt igazolja.¹⁵ Ez a tény valószínűleg sokat segített abban, hogy az 1831-től a hivatalát

betöltő Pap István különösebb nehézség nélkül nyerve el a kor fontos helyi személyeinek és „derék polgárainak” támogatását.

Az intézmény alapítására irányuló kezdeményezés elsősorban a református közösség körében bontakozott ki, de a feljegyzések szerint támogatásra talált a római katolikus közösségben is, ugyanis a kantai Körössy Ferenc minorita házfőnök szerzetes társaival szintén csatlakozott az egylet.¹⁶

Bár a református pap kezdeményezte a társalkodó létrehozását, az egyházi jegyzőkönyvekben nem találtam erre vonatkozó bejegyzést. Wesselényi Miklós tervét felkarolva végül is azzal a céllal alakították meg az egyletet, hogy ott „a polgártársak összegyűlve, mindennemű egyházi és világi ügyeket megbeszélhetnék, egymással társalkodnának, könyveket, hírlapokat olvasván magukat és családtagjaikat a műveltség terén fejlesztenék”.¹⁷ Az egyesület hivatalos működéséhez a királyi főkormányzó, vagyis a Császári és Királyi Gubernium engedélyére volt szükség, de ez évekig tartó folyamat lévén, a társalkodó saját működését csak ideiglenesen kezdhette el. Ez azt jelentette, hogy az elnöknek megválasztott Pap István református lelkész, Hankó Dániel jegyző és Fejér Lukács (kereskedő) pénztáros segítségével megkezdte az egyesület alapszabályának összeállítását.¹⁸

A Kézdivásárhelyi Társalkodó ideiglenes közgyűlése az évi tagdíjat 6 rénes forintban állapította meg, amit a tagoknak félevenként kellett befizetniük. Székhelyük számára Tóth Mihály szeszgyárostól bérbé vették egyemeletes házának földszinti részét, ahol csakhamar megtartották az első társas estélyt. A zene-táncos mulatsággal egybekötött estélyek jelentős szerepet töltek be az egyesület életében, ugyanis a tagdíj mellett az ott összegyűjtött pénz is az egyesület anyagi helyzetének javítását szolgálta.¹⁹ Ugyanakkor ezek az alkalmak kiváló lehetőséget nyújtottak arra, hogy a férfiakból álló tagság női családtagjai is részt vegyenek az egyesület életében.

A tagdíjakból és a társas estélyekből befolyt összeg egy részét csakhamar egy könyvtár létesítésére fordították. Tekintettel arra, hogy abban az időben

¹² ORBÁN Balázs 1869, 107; BAKK Endre 1895, 273; VAJNA Károly 1942, 5; valamint az 1932. december 27-én, a *Kaszinó* 90. éves fennállása alkalmából készült jegyzőkönyv szerint.

¹³ TOTH Árpád 2005, 143.

¹⁴ VAJNA Károly 1942, 6.

¹⁵ BAKK Endre 1895, 429–438. 1842-ben a református eklézsia gyűlésein készült jegyzőkönyvek szerint a következő személyek alkották az egyháztanácsot: ifj. Kovács Dániel főkurátor és városi főbíró, Szabó Dániel városi főjegyző, id. Kovács Dániel egykori főkurátor és városi főbíró, Balog Pál *senator*, Tóth István, Kis Dániel, Nagy Dániel, Jancsó Dániel, Dési Mihály mézsáros céhmester, Mézsáros András tímár céhmester, Molnár Péter szücs atyamester, Jancsó Mózes tímár cég *curator*, Szabó János csizmadia látómester, Molnár Dániel szücs főcéhmester, Szöcs Jó-

zsef *consistor*, Nagy Miklós szíjgyártó kiscéhmester, Jancsó Péter mézsáros céhmester, Nagy Mózes ügyvéd, Nagy Mózes egyházi, Szász Ferenc fazakas főcéhmester, Turóczy András fazakas kiscéhmester, Szöcs Dávid városi levéltárnok, Jancsó János *consistor senator*, Csiszér Sámuel *consistor*, Bertalan József *honni ügyvéd*.

¹⁶ VAJNA Károly 1942, 6; INCZE László 2004, 220.

¹⁷ VAJNA Károly 1942, 6.

¹⁸ Uo., 7; BAKK Endre 1895, 436. Vajna Károly szerint Hankó Dániel városi főjegyző volt 1842-ben, s ezt a tisztelet Bakk Endre összeírása szerint csak 1849–1860 között töltötte be. 1838–1849 között a város főjegyzője Szabó Dániel volt, aki később, 1860–1861 között egy évre főbíró lett.

¹⁹ VAJNA Károly 1942, 7.

még kevés újság létezett, elsősorban könyvek beszerzése volt a céljuk. A későbbiekben az egyre nagyobb számban megjelenő újságok előfizetése is fontossá vált, ugyanis a naprakész információk elsősorban a nyomtatott sajtó segítségével jutottak el a kézdivásárhelyiekhez.²⁰

A Társalkodó életében az első jelentős változások 1844-ben következtek be. Októberben távozott a városból Pap István református lelkész, aki a nehéz évek után meghívást kapott a szászvárosi református eklézsia első papi állására. A kézdivásárhelyi református eklézsia Fábíán Dániel személyében csakhamar megtalálta utódját. Ő korábban, 1832–1834 között már szolgált Kézdivásárhelyen, mint segédpap és rektor, a református partikulánál. Ezt követően Nagyenyeden volt másodpap, majd Székelyudvarhelyre került református teológiai tanárnak. Onnan hívták vissza Kézdivásárhelyre és iktatták be állásába 1844. december 8-án.²¹ Fábíán Dániel a Társalkodó elnöki tisztégét is örökölte elődjétől. Beiktatása majdnem egy időben történt az egyesület működésének hivatalos elfogadásával, így annak eredményeként december 27-ére rendes közgyűlést hívott össze, ahol elfogadták az alapszabályokat, és a Kézdivásárhelyi Társalkodó ezzel megkezdhette hivatalos tevékenységét.

A korábbi székhelyet csakhamar nagyobbra cserélték, ugyanis a Nagy Jáfet nyugalmazott főhadnagytól bérelt házba költöztették.²² Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc végéig az épület jelentős események helyszíne volt. Már az alakuló díszközgyűlést is itt tartották, ahova a tagságon kívül meghívták a 2. székely gyalogezred parancsnokát, Szentpáli Ferenc ezredest is. Az ezredes felajánlotta, hogy a gyűlés napján díjtalanul engedi át az ezred zenekarát, és tisztikarával együtt részt vesz az alakuló ülésen. Vajna Károly visszaemlékezése szerint a tisztikar testületileg belépett a Társalkodó tagjai közé, mely azért is jelentős, mert nemcsak magyar, hanem más nemzetiségűek (cseh, lengyel, német, osztrák) is voltak köztük.²³ Az adat azért is fontos, mert az egyesület korai szakaszából nagyon kevés adat maradt fenn a tagokra vonatkozóan. Az eddig előkerült feljegyzésekből mindössze az elnökségi tagokat ismer-

jük. Az első három évre választott elnökség Fábíán Dániel elnökből, Hankó Dániel jegyzőből, Császár Lukács pénztárnokból, Finta István gazdából és Barabás Lajos könyvtárnokból állt, a tagság pedig a város és vidék „intelligensebb” polgáraiból került ki.²⁴ A tagokra vonatkozó számszerű adatot Fábíán Dániel 1847. december 5-én tartott elnöki beszédéből ismerünk: a háromévi hivatalos működés alatt a tagok száma 143-ra emelkedett, akik igen aktívan vettek részt a Társalkodó életében. Az elnök már akkor sérelmezte, hogy az iparos polgárok nem tanúsítottak nagyobb érdeklődést a Társalkodó iránt.²⁵

Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc és ezen belül a háromszéki önvédelmi harcban való szerepvállalás a Társalkodó életében is kiemelkedő helyen szerepel. Az 1848 tavaszán Alsócsernátonban tartott háromszéki nagygyűlésen a küldöttek kimondták a nemzetország felállítását, és ebbe elsőként a Kézdivásárhelyi Társalkodó tagjai léptek be. Fábíán Dániel lelkesítő beszéde nyomán az egyesület tagjainak példáját követve több kézdivásárhelyi és kantai polgár lett nemzetőr, összesen 496 személy. 1848 júliusában Fábíán Dánielt és Hankó Dánielt megválasztották Kézdivásárhely követeinek a pesti országgyűlésbe, így a Társalkodó ideiglenes elnöki teendőit Borosnyai László látta el.²⁶

Az önvédelmi harcban való részvételhez kapcsolódóan 1849 márciusában történt még egy fontos esemény a Társalkodót illetően. József Bem tábornok Brassó bevételében és a hadianyaggyártásban vállalt szerepükért átengedte a kézdivásárhelyieknek az általuk kért tábori nyomdáját. A nyomda számára a város Vizi István főbíró vezetésével a Társalkodó akkori székhelyét vásárolta meg Nagy Jáfet nyugalmazott főhadnagytól. Ezzel egyidőben a Társalkodó áthelyezte székhelyét az akkori Unió utcába, Szöcs Dániel városi főjegyző házába. A nyomda mindössze pár hétig üzemelt, de a rajta készített helyi hadilap, a *Székely Hirmondó*, valamint ábécéskönyv (egyben Háromszék első újsága, valamint könyve) révén a város történelmében fontos szerepet nyert. A szabadságharc bukása után a református templom egyik bástyájában őrizték a nyomdát, mígnem 1924. júliusában

²⁰ MÁLIK József és társai 1899, 372.

²¹ *A kézdivásárhelyi református eklézsia jegyzőkönyvei, 1844*; VAJNA Károly 1942, 8.

²² Nagy Jáfetnek több háza is volt Kézdivásárhelyen. A Vasút utcában, az egykori Rudolf kórház szomszédságában ma is álló épületet 1847. június 30-án Nagy Jáfet és felesége, Nagy Anna a kézdivásárhelyi református egyháza hagyta. Az erre vonatkozó több oldalas dokumentumot az 1847-es egyházi jegyzőkönyvbe a 38. pontként vezették be. A Társalkodónak bérbe adott épület az egykori Szarvas-fogadóval (ma a helyén áll a posta épülete) szemben álló épület volt (a kommunista időkben a milícia működött benne, ma vendéglőnek ad otthont).

²³ A határőr ezredek tisztikara nyitott volt a művelődésre, eseten-

ként világlátott réteggént maga hozott a térségbe új szellemiséget. Így pl. gróf Draskovics János kapitány az első magyar rendszertű szabadkőműves páholyokat épp Budán, Kézdivásárhelyen, és Csíkszeredában alapította, utóbbit 1780-ban. (BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes 2001, 287.)

²⁴ MÁLIK József és társai 1899, 372. Pénztárosnak Fejér Lukács kereskedőt, jegyzőnek Finta István segédpapot választották. Vö. VAJNA Károly 1942, 9.

²⁵ VAJNA Károly 1942, 9–10. A szerző megjegyzi, hogy az információkat Fábíán Dánieltől kapta, aki 1891-ben személyesen adta át az eredeti megnyitóbeszéd szövegét, de az az első világháború alatti meneküléskor eltűnt.

²⁶ Uo., 12–13.

a presbiteri tanács a tulajdonjog megtartása mellett a Székely Nemzeti Múzeumban helyezte el.²⁷

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc bukása utáni időszakban az osztrák császári hatalom kemény eszközökkel betiltott minden egyesületi munkát. Azokat a személyeket, akik cselekvően részt vettek a szabadságharcban, halálra vagy nehéz börtönfogságra ítélték. Ebben a sorsban volt része Fábián Dániel református lelkésznek is. A világo-si fegyverletétel után előbb Bukarestbe menekült, majd 1849. szeptember végén hazatért Kézdivásárhelyre, ahol azonnal elfogták, és Sepsiszentgyörgyre szállították. Innen kezesség mellett kiengedték, de eltiltották papi hivatásának gyakorlásától. 1852-ben a pesti hadbíróóság ismét beidézte, és ekkor már kötélt halálra ítélték, amit később 6 évi várfogságra változtattak, ebből négy évet töltött le Kufsteinban. Kiszabadulása után hazatért Kézdivásárhelyre, majd 1857-ben Szilágycsehbe hívták meg papnak, ahol 1894. május 7-én hunyt el.²⁸

Az önkényuralom éveiben a Kézdivásárhelyi Társalkodó tevékenységét is beszüntették, de az egyesület gondolatát és főként a működése során összegyűlt könyvtárat továbbra is igyekeztek megőrizni és célirányosan használni. A Társalkodó könyveit a református egyháznál helyezték biztonságba, és innen időnként kiadták a főiskolákon tanuló ifúságnak, illetve nőolvasóknak. Elsősorban két kézdivásárhelyi református papnak köszönhető, hogy mindez működhett a szabadságharc utáni nehéz önkényuralmi időkben: 1853-tól 1857 végéig Szász Károly református lelkész, a későbbi dunamelléki püspök, ugyanakkor kiváló író, költő és műfordító ápolta az egyesület gondolatát.²⁹ Őt követte 1858 és 1861 között Székely János (1826–1907) református pap, akinek közéleti szerepe a Kiegyezés utáni időben vált fontossá. 1904-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig a város első papja volt.³⁰

Az 1850 és 1861 közötti időszokról Vajna Károly csak pár mondatban emlékezik meg. Bakk Endre munkájából viszont tudjuk, hogy ebben az időben kik voltak a város vezetői. 1834-től a funkcióban lévő Kovács Dániel főbíró és egyházi főkurátort 1849-ben Vizi István korábbi tanácsos váltotta az újonnan létrehozott polgármesteri állásban, illetve az 1838-tól hivatalban lévő Szabó Dániel főjegyzőt Hankó Dániel követte. 1850-ben Balogh Pál rendőrtanácsost tették meg polgármesternek, akit viszont egy évre rá Pap András váltott le. Ő is csak egy évig volt polgármester,

de 1856–1860-ben a város főjegyzőjeként tevékenykedett. 1852 és 1861 között ismét Vizi Istvánt választották Kézdivásárhely polgármesterének.³¹

1861 januárjától azonban már Szabó Dániel lett a város első embere, az aki korábban több éven át Kézdivásárhely főjegyzője is volt. A neoabszolutista korszak ekkori látványos kudarcát (visszatérés a korábbi közigazgatásra) az újonnan kinevezett polgármester azonnal kihasználta. Közvetlenül beiktatása után az első teendői között szerepelt a Kézdivásárhelyi Társalkodó újraindítása. Ennek érdekében összehívta a régi tagokat, és a tanácskozást követően az 1861. március 24-én tartott közgyűlésen kimondták a Társalkodó megnyitását. Az 1899-ben történt átszervezésig hivatalosan *Olvásó Egyesület* néven indultak újra. Az újonnan kialakított tisztikarba elnöknek Szabó Dániel polgármestert, jegyzőnek Jancsó János városi oratórt, pénztárosnak Balogh Sándor kereskedőt és 1848-as honvédszázadost, gazdává pedig Szőcs Dániel kereskedőt és 1848-as honvédszázadost választották. A számadásvizsgálók Fejér Lukács és Szőcs József kereskedők lettek, az utóbbi 1848-as főhadnagy volt.³²

A kaszinó kis létszámmal indult újra, tekintettel arra, hogy sokan még tartottak a Nagyszébenben működő Gubernium esetleges helytelenítésétől. Ennek ellenére a tagság tapintatosan ugyan, de igyekezett élénk egyesületi életet kialakítani és működtetni. Az Olvasó Egyesület keretében a könyvtár ismét megkezdte működését. Mindenekelőtt megrendelték az akkor megjelenő lapok közül a *Pesti Naplót*, a *Magyarországot*, a *Kolozsvári Közlönyt*, a *Vasárnapi Újságot*, a *Bolond Miskát*, az *Üstököst*, a *Falusi Gazdát* és a kolozsvári *Korunkot*. Ugyanakkor augusztus 20-án megszervezték Szent István király napjának megünneplését, ami akkor azért bírt nagy jelentőséggel, mert hosszú évek után ismét alkalmat adott a közös együttlétnek és ünneplésnek. Következő évben már nagyobb lelkesedéssel viszonyultak a kézdivásárhelyiek az ünnephez, így a Gubernium is felfigyelt az eseményre, aminek az lett a következménye, hogy megrovásban részesítették Szabó Dániel polgármestert. Ennek ellenére ő 1863-ban is megszervezte az ünnepséget, amit akkor már alkotmányellenes cselekedetnek minősített a nagyszébeni hatóság, és 1863. október 18-án leváltotta tiszttségéből Szabó Dánielt, aki ezt követően lemondott a Kaszinó elnöki tiszttségéről, és visszavonult a közéletből.³³ 1867-ig Benkő Pál polgármester váltotta fel a város vezetésében.³⁴ A főjegyző az 1861-től funkcióban lévő Vargha

²⁷ Uo., 13–15.; INCZE László 2004, 221; *Székely Újság*, 1924. július 6.

²⁸ *Székely Újság*, 1931. február 1. és 8.; 1931. április 19.; 1935. március 24. és 31.; VAJNA Károly 1942, 15.

²⁹ *Székelyföld*, 1904. január 21. és 1905. október 22.; *Székely Újság*, 1931. március 15.

³⁰ *Székelyföld*, 1904. január 14.; VAJNA Károly 1942, 16.; INCZE László 2004, 221.

³¹ BAKK Endre 1895, 436.

³² VAJNA Károly 1942, 17. és 27.; INCZE László 2004, 221.

³³ VAJNA Károly 1942, 17; *Székely Újság*, 1931. március 15.

³⁴ *Székely Újság*, 1931. augusztus 9.

József (1820–1905) ügyvéd maradt, aki közel négy évtizeden keresztül töltötte be ezt a tisztséget. A Társalkodónak is elkötelezett tagja volt, és Szabó Dániellel együtt járta ki ennek újraindítását.³⁵

Az 1867-es Kiegyezést megelőző három évben a kaszinó tevékenységéről kevés adat maradt fenn. Egy 1865-ben a tagsághoz intézett felhívás alapján úgy tűnik, hogy 1864 és 1866 között az elnöki teendőket ismét Székely János református lelkész vállalta fel. 1867-től Tóth Sámuel (1809–1889) 1848–1849-es honvéd százados látta el az elnöki feladatokat, amit az 1869. február 28-tól ismét rendszeresen vezetett jegyzőkönyvek is igazolnak.³⁶

A Kiegyezés utáni évtizedek az egyesületi élet kibontakozásának jelentős időszaka voltak. A kaszinó mintájára néhány főiskolát végzett fiatal, akik tanulmányaik befejezése után Kézdivásárhelyen maradtak, Nagy Sándor rektor pap vezetésével 1868-ban önképzőkört alakítottak. Egyik legjobb eredményük Katona József *Bánk bánjának* előadása volt, 1869-ben, melynek bevételeiből megvásárolták a kaszinó könyvtárának Orbán Balázs művének, *A Székelyföld leírásának* akkor megjelent kötetét.³⁷ A pár évig működő önképzőkör a kibontakozó egyesületi szervezkedés előfutárának is tekinthető. A sorra létesülő polgári egyesületek kezdetben a kaszinó mintájára és többnyire a tagság érdeklődési körének *szakosodása* révén bontakoztak ki.

A kaszinó helyzete úgy tűnt, hogy 1872. január 1-jétől újra jobbra fordul, ugyanis Kézdivásárhely ekkor törvényszéket, járásbírószéket és honvédséget kapott. Az id. Donáth József törvényszéki elnök és Kovács István királyi járásbíró vezetésével alakított bírói testület és a magyar királyi 24. honvédszázalaj valamint a 9. honvéd huszárezred tisztikara csakhamar szerves része lett a város társadalmának, de ugyanakkor a Kaszinó életét is fellendítette. A város iparos polgársága azonban továbbra sem állt be a Kaszinó tagjai közé, Vajna Károly szerint mintha félték volna a művelt tagok között megjelenni.³⁸

A kisszámú tagság és az ebből adódó anyagi hiány csakhamar székházgondokat is előidézett. A Kaszinó 1872-ben a Sebők-féle házból a Korona-vendéglő emeletére költözött, ahol a könyvtárnak Nagy Gábor rendőrkapitány adott helyet. 1873-ban azonban már innen is költöznie kellett. Az év első felében a Grósz Károly-féle földszintes házba, majd fél év múlva a Dézsi-féle Zöldfa-vendéglő (az akkori postával szemben, a mai Márton Áron utcában) emeleti részében kapott helyet. 1880. szeptemberében már

³⁵ BAKK Endre 1895, 436–438; *Székely Ujság*, 1931. március 29.

³⁶ *Székely Ujság*, 1931. április 5. és 12.; VAJNA Károly 1942, 18.

³⁷ VAJNA Károly 1942, 18; Pál Judit 2003, 505–506; INCZE László 2004, 221; POZSONY Ferenc 2009, 132.

³⁸ VAJNA Károly 1942, 19.

a Hankó László-féle ház adott otthont a Kaszinónak, de 1882-ben ismét a Zöldfa-vendéglőben találjuk.³⁹

A Kaszinó anyagi helyzetének javítására 1869-től újra megszervezték az 1848-ban felfüggesztett Kaszinó-bált, melynek első három évében Benkő Pál ügyvéd, országgyűlési képviselő és Kovács István ügyvéd, az akkori egyesbíróság vezetője volt a rendezője. Bálanynának Benkő Pálné Dénes Máriát kérték fel. Ezek az alkalmak ide vonzották csakhamar a vármegye úri ifjúságát és a város iparos közönségét is. A későbbiekben a jótékonyág szellemében több alkalommal is rendeztek táncmulatságot, általában az év végén, illetve a farsangi időben.⁴⁰

Az 1880-as évek elején a Kaszinó vezetősége mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy az egyesület fennmaradjon. Azonban a különböző egyesületek adománya nélkül már nem élte volna túl ezt az időszakot. Kovács István járásbíró, az akkori alelnök kezdeményezésére a tanítók dalkörével közreműködve minden hónap első keddjére társasvacsorákat, úgynevezett *keddi estélyeket* szervezett, melynek az volt a célja, hogy az iparos és kereskedő osztályt megnyerjék a Kaszinó számára. Az első *keddestélyt* 1882. november 17-én tartották, és sikeresnek ítélték, de a két utána következő estély már nem hozta meg a várt eredményt, s végül is érdektelenség miatt kénytelenek voltak a rendezvénysorozatot beszüntetni. Abban az évben a kaszinóbál is hiánnyal zárt, de a korcsolyaegylet által szervezett sikeresebb bál nyereségéből már 50 forintot a Kaszinónak adományoztak. 1883-ban a *Jótékony Nőegyesület* a *fillérestély* jövedelméből támogatta 58 forint 41 krajcárral a kaszinót. Ezek az adományok azért számottevőek, mert a korábban sikeres kaszinóbálok tiszta nyeresége ezekben az években jóval az adományok alatt maradt.⁴¹

1885-ben a kereskedő ifjak beléptek a kaszinóba, így a tagok száma csakhamar 150-re növekedett, ami egy keveset javított az egyesület anyagi helyzetén, de továbbra is a Takarékpénztár, a Nőegylet, a főiskolai tanuló ifjúság adományai, vagyis a külső segély éllette. Vajna Károly, az akkori könyvtáros 1886 májusában *A haldokló olvasóegyesület* címen terjedelmes írást jelentetett meg a *Székelyföld* című helyi újságban, melyben felsorolta a kaszinó problémáit és erős hangon bírálta a kereskedő és főleg az iparos osztályt, hogy távolmaradásukkal a kaszinót megszűnésre ítélték. Ugyanakkor belátta azt is, hogy a távolmaradás oka az iparos, illetve kereskedő egyesületi tagok és *nemely urak* összeférhetetlenségéből adódik, aminek megoldásaként egy több szobás székház szükséges-

³⁹ Uo.

⁴⁰ *Nemere*, 1877. január 28. és 1878. február 28.; *Székely Közönlöny*, 1880. január 18.; VAJNA Károly 1942, 18–19.

⁴¹ VAJNA Károly 1942, 20.

ségét hangsúlyozta. Továbbiakban pedig élesen bírálta a Kézdivásárhelyi Takarékpénztár igazgatóságát és részvényeseit azért, mert nem követik a szász és a román bankok példáját, akik jelentős összegekkel támogatták művelődési egyesületeiket, iskoláikat és egyházaikat. A cikk általános feltűnést és érdeklődést váltott ki, melynek következtében a Takarékpénztár igazgatósága, akik egyébként kaszinótagok is voltak, 1886. december 8-án ajánlatot tett egy piactéri egyemeletes ház öt szobájának hasznobérlésére. A kedvező ajánlatot a kaszinó vezetősége elfogadta, és már a következő évben január 17-én itt tartotta választmányi gyűlését Székely János református lelkész egyesületi elnök és Gyöngyössi István felső népiskolai tanár, egyesületi jegyző elnöklete alatt.⁴²

Az új székház nagy lelkesedéssel töltötte el a tagokat, ismét nagy számban jelentek meg, ugyanis abban igyekeztek olyan feltételeket teremteni, ami a tagság széles körű érdeklődését kielégíthesse. Néhány hét alatt barátságos és otthonos biliárd-, kártya-, társalgó valamint olvasó szobát rendeztek be. A szórakozás mellett ismét a művelődési és a hazafias életre is tudtak figyelmet fordítani. 1888. február 16-án Vajna Károly indítványára a választmány elhatározta 1848. március 15. megünneplését. Első évben csak székházon belül, illetve a székház alatt működő vendéglőben ünnepeltek, ahol a megemlékező beszédek mellett a tanítók dalköre hazafias dalokat adott elő. Következő évben már a városház nagytermében,⁴³ szélesebb körben ünnepelték az eseményt. A rendezésre Bartók Károly polgármestert kérték fel, aki elfogadta a megbízást, de az ünnepség előtt néhány héttel visszalépett, mint később kiderült, kormányzati nyomásra. Helyére Bartos Károly ügyvéd lépett, aki éveken át teljesítette ezt a hazafias megbízást. Attól az évtől kezdődően Kézdivásárhely összes iskolájában is minden évben megemlékeztek 1848. március 15-ről, illetve más egyesületek is szerveztek ünnepséget.⁴⁴

A hazafias érzelem megerősítése és reprezentálása a későbbiekben is jellemezte a kaszinót. 1896-ban, az ezredéves évforduló idején a kaszinó tisztikarában és választmányában találjuk azokat a személyeket, akik 1894. március 11-én Turinban átadták Kossuth Lajosnak a város részéről a díszpolgári oklevelet. Molnár Józsiás malomtulajdonos, a későbbi országgyűlési képviselő (az 1848–1849-es puskaporkészítő id. Molnár Józsiás fia) és felesége, Gaál Emília vezette a küldöttséget, akik között ott volt Benkő István

szeszgyáros, Jakab István takarékpénztári tisztviselő, pénztáros, Dr. Bánffy Zsigmond ügyész, Dr. Szacs-vay Gyula ügyvéd és Tóth Lajos szeszgyáros.⁴⁵ A kaszinó választmánya 1894-ben, Kossuth Lajos halálát követően egy szobor felállítását is elhatározta, melyre az évek során összesen 14 000 koronát sikerült összegyűjtenie. Az első világháború kitörése azonban meghiúsította a terv megvalósítását.⁴⁶

1896-ban a kézdivásárhelyi kaszinó tagjainak száma 155 személy volt. Benke Gyula országgyűlési képviselőt és báró Szentkereszty Stephanie földbirtokosnőt alapító tagként, Székely János református lelkészt pedig örökös tiszteletbeli elnökként tartották számon. A kaszinó elnöki tisztségét Jakab Rudolf törvényszéki elnök töltötte be. A tagság az állami hivatalokban dolgozó tisztviselőkből, katonatisztek-ből, földbirtokosokból, gyárosokból, orvosokból, tanárokból és tanítókból, egyházi személyekből, kereskedőkből, valamint néhány kézművesből tevődött össze. Mindössze egy női tagja volt a Kaszinónak: özvegy Nagy Mózesné földbirtokos.⁴⁷

1899-ben Fejér Károly vezető járásbíró, az egyesület akkori elnöke és Török Andor jegyző, a későbbi polgármester új alapszabályzatot szerkesztett, amely a belügyminiszter jóváhagyása után 1899. május 19-én jogilag is életbe lépett, és az egyesület 1948-ban történt felszámolásáig érvényben, használatban maradt. Ebben az egyesület már *Kézdivásárhelyi Kaszinó* néven szerepel. Jogi státusa az impériumváltást követően 1924. december 2-án nyert elismerést a román állam részéről is.⁴⁸

A Kaszinó vezetését 1903-ban Fejér Károly elnök, dr. Bánffy Zsigmond és ifj. Jakab István alelnökök, dr. Bándy titkár, Ikafalvi Diénes Ödön jegyző, Nagy Iván Lázár pénztáros, Vajna Károly és Rada Elek könyvtárosok, Zayzon Sándor gazda, dr. Balogh Vendel ügyész, valamint Vertán Vencel, Fejér Antal és Kiss Károly számvizsgálók látták el. Az egyesületnek az év elején 2 tiszteletbeli, 2 alapító és 126 rendes tagja volt, amiből az év folyamán elhalálozás és elköltözés miatt 16 személyt töröltek, ugyanakkor 10 új tagot vettek fel. A könyvtár állománya az év végére már 2586 kötetből állt. A lapok közül járt a *Budapesti Hírlap*, *Budapesti Napló*, *Pesti Hírlap*, *Egyetértés*, *Független Magyarország*, *Magyar Világ*, *Magyar Állam*, *Székely Nemzet*, *Székelyföld*, *Ellenzék*, *Magyar Polgár*, *Brassói Lapok*, *Bukaresti Magyar Újság*, *Magyar Szó*, *Jóegészség*, *Borszem Jankó*, *Bolond Istók*, *Kakas Márton*,

⁴² Uo., 20–23. A ház földszintjén a Popovics András-féle vendéglő működött.

⁴³ A jelenlegi Céhtörténeti Múzeum időszakos kiállítóterme, az egykori városház tanácsterme, amely 1904-ig, a Vigadó megépüléséig a város fontos rendezvényeinek helyszíne volt.

⁴⁴ *Székelyföld*, 1904. március 17. A helyi lapok minden évben hírt adtak az ünnepségekről. (Vö. VAJNA Károly 1942, 22–24.)

⁴⁵ A küldöttségről készült fotó a Székely Nemzeti Múzeum tulajdonában található.

⁴⁶ *Székelyföld*, 1904. május 1.; VAJNA Károly 1942, 24.

⁴⁷ MÁLIK József és társai 1899, 372; VAJNA Károly 1942, 92–96.

⁴⁸ VAJNA Károly 1942, 27.

Budapesti Szemle, Új Idők és a Vasárnapi Újság. 1903. január 29-én Rákóczi-ünnepet szerveztek, és megünnepelték március 15-ét. A jótékonyság jegyében begyűlt támogatásokat a kézdivásárhelyi Szabadságszobor alapba, valamint a Kassán felállítandó Rákóczi és Mikes Kelemen szobrokra adományozták.⁴⁹

A 20. század első éveiben a kézdivásárhelyi polgárok egy része fontosnak látta egy újabb társas egyesület megalakítását. 50-60 személy 1906. március 18-án megalakította a *Polgári Olvasókört*, melynek ideiglenes vezetésére a szervező bizottság Gáspár István főgimnáziumi tanárt kérte fel.⁵⁰ Az alapítók a kört az önművelődés és az önismeret körének szánták, azzal a kitételrel, hogy „nagy, mozgalmas életre, melyet politikai ideák és mozgalmak indítanak meg, nem hivatott és nem feladata”. Szerintük feladatát csak akkor töltené be igazán, ha sikerülne a polgárságot saját ügyeinek és érdekeinek megbeszélésére összevonni. Ennek érdekében könyvtárat létesítettek, és a kapcsolattartás szempontjából műsoros jótékonysági mulatságokat rendeztek, ami a kör pénztárának gyarapítását is szolgálta.⁵¹ A helyi politikai életben a kör mégis aktív részt vállalt, ugyanis 1906 decemberében a Polgári Olvasókör és a Kézdivásárhelyi Függetlenségi és 48-as Kör közös bizottságot alakított annak érdekében, hogy a polgárság soraiból jelöltekkel válogasson a közelgő városi képviselőválasztásra.⁵²

A Polgári Olvasókör tagságában már nagyobb számban vettek részt iparosok, ezért az egyesület működésének második évében, 1908-ban Szöcs Károly elnök indítványára a közgyűlés megbízta a választmányt, hogy dolgozzon ki egy tervezetet a helyi ipartestület megalakítására. Ekkor már közismert volt, hogy egy új törvényjavaslat, amely az ipartestületekbe való szerveződésről rendelkezik, hamarosan életbe fog lépni. A választmány tagjaiból összeállt bizottság meg is tette a kellő lépéseket, de az „egész eszme az egyes iparos testületek, céhek szűkkeblűségén és nem eléggé tájékozottságán feneklett meg”. Talán éppen ezért vették be az alapszabályba az 1909. január 28-án tartott közgyűlésen, hogy olyan környékbeli fiatal emberek is lehetnek a kör tagjai, akik nem önálló iparosok.⁵³

A Polgári Olvasókörnek már a megalakulását követően több mint száz tagja volt.⁵⁴ 1909-ben a kör tisztikarát Szöcs Károly elnök, Gáspár István titkár, Bencze József pénztáros, Koncz Károly gazda és Tuzson Árpád könyvtáros alkotta. Munkájukat az alábbi választmányi tagok segítették: Bíró Lajos tanár, Tóth Balázs tanár, Dávid János kereskedő, Incze Já-

nos, id. Kajtár János, Jancsó Elek, Zselinszki István, Várhelyi György, Ugrai Lajos, Bíró Mihály és Murka Károly.⁵⁵ 1912. januárjában már Nagy Károly, az *Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet* igazgatója volt a Polgári Olvasókör elnöke, titkár Bíró Lajos tanár, a *Székelly Hírlap* felelős szerkesztője és tulajdonosa, aki Gáspár István halála után lett titkára a körnek, a könyvtáros feladatok ellátásában pedig Szigethy Károly váltotta Tuzson Árpádot. A választmányban Szöcs János, Kalith Géza, Bogdán Arthur fényképész, Kovács Sándor csizmadia, Incze János, Gyárfás Károly, ifj. Nagy Ferenc műmalom-tulajdonos, Hölczer Gyula, Skorka János, Megyasszay D. Lajos és Czirmay Zoltán volt benne. A körnek ebben az évben összesen 156 tagja volt.⁵⁶ Az első világháborúval, majd az impériumváltással valószínűleg feloszlott a kör, mert a későbbiekben nem találtam rá vonatkozó újságcikket, dokumentumot.

A 19. század végén és a 20. század első éveiben Kézdivásárhely társadalmát a gazdasági fejlődés határozta meg, ami az egyesületek számának gyarapodásában is lemérhető. Számos polgári épület mellett a tehetősebb ipartestületek, mint a csizmadiák és mézszárosok is, székházat építettek. A Kaszinó választmányának 1912. december 27-én a 70 éves jubileumi díszközgyűlésén dr. Vargha Béla elnök ünnepélyesen bejelentette, hogy az egyesület székházának megépítésére egy házalapot hoznak létre. Az 1919. évi közgyűlésig 49 tag összesen 5450 koronát ajánlott fel erre a célra.⁵⁷ Az 1920. június 4-én bekövetkezett hatalomváltás a Kaszinónak ezt törekvését nem állította le, de az új adminisztratív, politikai struktúrákba való beilleszkedés újabb kihívások elé állította az egyesületet, melynek következtében a székházépítés végül is nem valósulhatott meg.

A Kézdivásárhelyi Kaszinó elnöki tisztségét 1918. február 2-től 1919. október 2-ig Hász József királyi törvényszéki elnök töltötte be. Ezt követően 1920. október 28-ig az új hatalom képviselői bezárták az egyesületet.⁵⁸ 1921. január 23-tól lett újból elnöke a Kaszinónak, dr. Ikafalvi Diénes Ödön ügyvéd személyében, aki egészen haláláig, 1936. október 26-ig viselte a tisztséget. Annak ellenére, hogy az erdélyi magyarság kisebbségi sorsba kényszerült, Ikafalvi Diénes Ödön személye serkentő hatást gyakorolt a helyi értelmiségre.⁵⁹

Az új hatalom képviselői azonban fokozott figyelemmel kísérték a magyar egyesületek tevékenységét, és kétféle módon próbáltak hatást gyakorolni rájuk.

⁴⁹ *Székellyföld*, 1904. február 25., 28.

⁵⁰ *Székelly Újság*, 1906. március 22.

⁵¹ *Székelly Hírlap*, 1909. január 31. és június 10.; *Székelly Újság*, 1912. február 6.

⁵² *Székelly Újság*, 1906. december 13.

⁵³ *Székelly Hírlap*, 1909. január 28. és január 31.

⁵⁴ *Székelly Újság*, 1906. március 22.

⁵⁵ *Székelly Hírlap*, 1909. január 28.

⁵⁶ *Székelly Újság*, 1912. január 30.

⁵⁷ VAJNA Károly 1942, 25.

⁵⁸ *Székelly Újság*, 1920. október 28.

⁵⁹ Uo., 1940. október 27.

Egyrészt a kulturális előadások műsorai közé, valamint az estélyek programjába igyekeztek román szerzők munkáit, táncokat és irodalmi darabokat is felvetetni. Másrészt kötelezővé tették a rendőri jelenléte a közgyűléseken és később a választmányi gyűléseken is. Ugyanakkor kötelezték a gyűlések időpontjának előzetes bejelentését, az alapszabályok és a tagok névsorának rendőrségi nyilvántartását, valamint ideiglenesen betiltottak minden kártyajátékot.⁶⁰

A nyomasztó helyzet és a túlzott ellenőrzés ellenére a Kaszinó tovább folytatta működését. A korábbi tevékenységek és a könyvtár folyamatos gyarapítása mellett Ikafalvi Diénes Ödön elnök 1922. december 27-én, a 80. jubileumi közgyűlésen egy új javaslattal állt elő. Egy önálló múzeumegyesület és múzeum létrehozását javasolta, amely a vidék közművelődésének emelését fogja szolgálni. A közgyűlés egyhangúlag fogadta el a javaslatot, és elhatározta, hogy amíg a múzeumegyesület jogi önállóságot nem kap, a majdani múzeum a Kaszinó keretei közt fog működni.⁶¹ A kezdeti lelkesedés után csakhamar lankadt az érdeklődés, de Diénes Ödön tíz év kitartó gyűjtőmunka után 1932. szeptember 4-én megnyitotta a város első múzeumát az Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézetének két termében. Az ez év decemberében tartott, 90. jubileumi közgyűlésen már nemcsak egy önálló múzeumegyesület, hanem egy könyvtár- és kultúregyesülettel kiegészített intézmény létesítését kezdeményezte, melyen belül külön múzeumi, közkönyvtári, felolvasó, műkedvelő, zenei, színi és színpártoló szakosztályok működneek.⁶²

Diénes Ödön a Múzeum-, Közkönyvtár- és Kultúregyesületet elsősorban azzal a céllal kezdeményezte, hogy a városban működő sokféle egyesület erejét összefogja. Az 1870–1880-as években jól működő Közművelődési Egylet mintájára kívánta megalakítani ezt az intézményt, melynek keretében, összefogva nagyobb eredményt tudnának elérni, úgy szellemileg, mint anyagilag. Véleménye szerint azért nem tud hatékonyan dolgozni egyik egyesület sem Kézdivásárhelyen, a Kaszinót is beleértve, mert a különböző érdeklődési körökhöz tartozó személyek anyagilag nem tudnak támogatni ennyiféle egyesületet. Ugyanakkor a város lakosainak érdektelenségét is szóvá tette, de főként azt nehezményezte, hogy az iparos osztály továbbra sem kívánt részt venni a Kaszinó életében.⁶³

Annak életében csakhamar gyökeres fordulat következett, mert 1928-tól kezdődően a tagság számát már nők is gyarapították. Molnár Dénes indít-

ványára a februári közgyűlésen tíz női tagot vettek fel a Kaszinóba, amely június 19-én még három új hölgytaggal bővült.⁶⁴

Az 1930-as évek az általános gazdasági válság éveit voltak, és az egyesületek pénzügyeit is megrázták. A emberek rossz anyagi helyzete miatt látványosan csökkent az érdeklődés a művelődési intézmények iránt, így a kézdivásárhelyi színtársulat közönség hiányában csakhamar a csőd szélére került. A Kaszinó elnöke, Diénes Ödön és tiszteletbeli elnöke, Vargha Béla a társulat megsegítésére összehívta a város jótékony, közművelődési, ipari és kereskedelmi egyesületeinek vezetőit, és segítségükkel a 18 000 lejt kitevő adóságból 4820 lejt törlesztettek. A színtársulat támogatását azzal is próbálták felkarolni, hogy 1933. július 3-án megalakították a *színházi barátok alkalmi társaságát*, melynek elsődleges célja a színházi bérletek minél nagyobb számban való eladása volt. A taggyűlésnél azt hangsúlyozták, hogy „a kisebbségi sorsban egyetemes magyar érdek a szó művelésének ügye, és hogy a magyar színművészet támogatása magyar léteünkben megmaradásunk egyik eszköze”.⁶⁵

A Kaszinó székházát továbbra is a Kézdivásárhelyi Takarékpénztár biztosította kedvezményesen, viszont a gazdasági válság miatt az kénytelen volt növelni a bért. A gazdasági nehézségeket tetézte az is, hogy 1934-ben a román állami egyedűrság közölte a Kaszinó vezetőségével, hogy a törvény értelmében csak az általa forgalmazott rómi-játékokat lehet használni. 1935-ben törvényt hoztak a szerencsejátékok betiltására vonatkozóan is, ami a tagok számának fogyását vonta maga után. 1934-ben mindössze 131 tagja volt a Kaszinónak, de Diénes Ödön szerint a városban volt még legalább 40 úriember, akinek erkölcsi kötelessége lett volna belépni egy ilyen társadalmi egyesületbe.⁶⁶

A nehézségek ellenére a könyvtárra folyamatosan áldoztak pénzt, így az folyamatosan tovább gyarapodhatott. Az elődök emlékének ápolása érdekében az elnökség Dadai Gerő festőművésszel megfestette Wesselényi Miklós és Szász Károly református püspök arcképét, valamint megszerezte Fábíán Dániel arcképét is, amelyet ünnepélyes keretek között lepleztek le a székházban, az 1934. évi közgyűlés alkalmával.⁶⁷

1936. október 26-án Ikafalvi Diénes Ödön hirtelen halálával nagy veszteség érte a Kaszinót, a gyászbeset mély részvétet váltott ki Kézdivásárhely egész lakosságában. Az általa létrehozott és működtetett múzeumot öccse, az ugyancsak ügyvéd végzettséggel

⁶⁰ Uo., 1922. július 23.; PÉTER János 1942, 36.

⁶¹ *Székelly Ujság*, 1923. január 1.

⁶² PÉTER János 1942, 37; I. DIÉNES Jenő 1942, 75–77.; INCZE László 1997, 14–18.

⁶³ *A Kézdivásárhelyi Kaszinó közgyűléseinek és választmányi üléseinek jegyzőkönyve, V. (1932–1948)*; PÉTER János 1942, 37.

⁶⁴ *Székelly Ujság*, 1928. február 26. és június 24.

⁶⁵ PÉTER János 1942, 38–39.

⁶⁶ Uo., 40–42.

⁶⁷ Uo., 42–44.

rendelkező Ikafalvi Diénes Jenő vette át, aki 1940-ig gondozta a gyűjteményt, de a második világháború vihara előbb bezárásra, majd felszámolásra ítélte ezt az első kézdivásárhelyi múzeumot.⁶⁸

1937-ben K. Kovács István ügyvéd személyében új elnöke lett a Kaszinónak. Az elnöki székfoglaló beszédében ő arra hivatkozott, hogy az elődje által kijelölt úton kell és fog tovább haladni, a faji és vallási különbségektől továbbra is elzárkózik, illetve a politikát a Kaszinó falain kívül hagyja, ugyanis ide szórakozni járnak a tagok és nem politizálni. A következő években a Kaszinó életében jelentősebb változás nem következett be, bár két alkalommal is történt erre kísérlet. Először a Kaszinó és a helyi társadalmi erők egyesítése érdekében arra tettek kísérletet, hogy a *Kereskedők és Kereskedő Ifjak Társulata* testületileg lépjen be a Kaszinóba. Ezt azzal indokolták, hogy így a társulati helyiség fenntartása más költségekkel együtt fölőlegessé válna, és a két egyesület anyagi helyzete jelentősen javulna. A kereskedők azzal vonták ki magukat az egyesülés alól, hogy a társulatuk érdekvéviselési csoport, amely elsősorban saját szakmabeli érdekeit tartja szem előtt, és azokat igyekszik határozottan, minden eszközzel megvédeni. A második kísérlet a királyi diktatúra idején, 1939-ben, a *Principale Carol* román királyi közművelődési alapítvány Háromszék-megyei igazgatósága részéről történt, amely felszólította a Kaszinó elnökségét, hogy adjon be egy 12 pontos ismertetőt az egyesületről, és az azt követően mint közművelődési egyesület a román ASTRA hatáskörébe kerül át. A törvényre hivatkozva, miszerint a román állampolgárságú magyarok rendelkezhetnek saját közművelődési és társadalmi egyesülettel, továbbá hogy a Dragomir Silviu miniszter nyilatkozata szerint a magyar közművelődési egyesületek a kisebbségi szakosztály hatáskörébe tartoznak, sikerült elkerülni a beolvadást.⁶⁹

1940. március 16-án a Kaszinó rendes évi közgyűlésén a tagok nagy számban vettek részt. K. Kovács István elnök megemlékezett az 1939-ben elhunyt két tagtársról: Csizsár Dénesről (szeszgyáros) és Benkő Ernőről (meghalt 1939. dec. 22.). Csizsár Dénes a Kaszinó egyik legrégebbi tagja volt, míg Benkő Ernő tagja volt az egyesület számvizsgáló bizottságának és ugyanakkor a Kézdivásárhelyi Szentkereszthy Stephanie Menház igazgatóságának. Az elnök azzal folytatta, hogy megemlítette a közönség egyre nagyobb tanulási és előrehaladási vágyát, melyet azzal támasztott alá, hogy a Kaszinó könyvtárának az 1936. évhez viszonyított forgalma 69 tagról 94-re emelkedett, míg

a kikölcsönzött könyvek száma 2017-ről 3575-re. Az elnöki megnyitó után dr. Várhelyi Ödön titkár beszámolt arról, hogy a Kaszinó tagjainak száma meghaladta a 150-et, illetve a Kaszinó termeiben az elmúlt évben is élénk társasági élet folyt. A katonai szolgálatát teljesítő Mihály László számvizsgáló helyett a zárszámadást Bándy Béla számvizsgáló terjesztette elő. A közgyűlés Zajzon Sándor számvizsgáló bizottsági elnök indítványára elfogadta az 1939. évi zárszámadást, vagyis az 124 773 lej bevétel után megmaradt 9939 lej készpénzmaradványt. A könyvtárosok jelentését Kovács Lajos terjesztette elő, miszerint a könyvtárra 1939-ben 20 000 lejt költöttek, ami 5195 lejjel volt több, mint az azt megelőző naptári évben.⁷⁰

1940. július 6-án azonban a rendőrségre hívták az egyesületek és a társaságok vezetőit és a belügyminiszter utasítására a prefektusi hivatal elrendelte az egyesületek bezárását. A tagság a politikai híreket követve abban reménykedett, hogy a Felvidék és Ruszinszko visszacsatolása után Erdélyre is sor kerül. 1940. szeptember első napjaiban meg is jött a hír, hogy a várt esemény bekövetkezett. Az 1848-as eseményekhez hasonlóan most is a Kaszinóból indult ki a nemzetőrség megszervezése, melynek az volt a feladata, hogy a közrendet és a közbiztonságot a román katonaság őrjárataival együtt fenntartsa.⁷¹

Kéthavi kényszerszünet után, szeptember 13-án ismét megnyílt a Kaszinó. K. Kovács István elnök, akit a város új polgármesterének választottak, első lépéseként meghívta a Kaszinó tagjai közé a magyar katonatisztek, arra hivatkozva, hogy a magyar tisztikar mindig tagja volt az egyesületnek.⁷²

1942-ben a Kaszinó tagsága 13 tisztviselőből, 24 választmányi tagból, 154 rendes tagból és 3 női könyvtári tagból állt. Az egyesületnek ekkor összesen 194 tagja volt, akikből mindössze 4 volt nő.⁷³

A tagság növekedésével már újabb folyóiratokat, lapokat rendelhettek, s jelentősen gyarapíthatták a könyvtárat. Mindehhez azonban nagyobb székházra volt szükség, amihez a Józsiás-féle házat bérelték ki a *Józsiás és Emilia Alapítvány*tól. A Kézdivásárhelyi Kaszinó négy éves fejlődését sajnos a második világháború utáni visszarendeződés követte, 1948-ban pedig végérvényesen betiltották a többi polgári egyesülettel együtt.⁷⁴

2.2. Művelődési és műkedvelő egyesületek

Az előbbi fejezetben bemutatott Kaszinó a művelődés és a társadalmi érintkezés előmozdítását tűzte ki célul, tevékenysége elsősorban a hazafias eszmék

⁶⁸ INCZE László 1997, 17.

⁶⁹ PÉTER János 1942, 48–49, 55.

⁷⁰ *Székely Ujság*, 1940. március 24.

⁷¹ PÉTER János 1942, 59.

⁷² *Székely Ujság*, 1940. december 1.

⁷³ PÉTER János 1942, 96–102.

⁷⁴ *A Kézdivásárhelyi Kaszinó közgyűléseinek és választmányi üléseinek jegyzőkönyve*, V. (1932–1948); PÉTER János 1942, 68.

felkarolására és egy könyvtár létesítésére korlátozódott. Tekintettel arra, hogy a tagságot elsősorban hivatalnokok, értelmiségiek, katonatisztek valamint a környék földbirtokosai alkották, idővel fokozatosan zártkörű társasággá alakult, mert a város nagyszámú iparos rétege nem tudott azonosulni velük. Napjaink idős generációja is *úri kaszinó*ként emlékezik vissza rá. Ugyanakkor a kaszinó által nyújtott lehetőségek a tagság számára is kevésnek bizonyultak az egyre élénkebb társasági élettel szemben. A polgárság növekedő kulturális igénye a kiegyezést követően sorra hívta életre a különböző közéleti és a társadalmi egyesületeket. Az egyleti élet rendre megszüntette a kulturális élet korábbi iskolaközpontúságát, mert a társas élet, az ismeretterjesztés és az önművelés szervesen egymásra talált benne. A különféle céllal megrendezett estélyek többnyire közérdekű előadással kezdődtek, amelyet rendszerint művészi műsorral (színi, zenei) folytattak, és végül táncmulatsággal zártak.⁷⁵

A *Kézdivásárhelyi Közművelődési Egyesületet* 1875. október 3-án alakították meg. Az egyesület más vidéki városokbeli előzmények mintájára alakult, és három tagozatban fejtette ki tevékenységét: színi, zenei, dal és felolvasó szakosztállyal indult. Az öt tagú előkészítő bizottságban ott volt Erdélyi Károly felső népiskolai igazgató és későbbi lapalapító, akit az egyesület elnökévé választottak, valamint Harmath Domokos, a kézdivásárhelyi Fejér Lukács divatáru-kereskedő unokaöccse, akit már 1864-től a műkedvelő színielőadások mindeneképp ismertek. Az egyesület 1876-ban már 75 taggal működött, és egy központi választmány tartotta össze. Célként a „szellemképző és szívmitésítő időtöltések által” könyvtár és székely termény- és iparcsarnok létrehozását tűzte ki. Az alapító tagok évi 25, míg a pártolók 2 forintot fizettek, melyet elsősorban színpadi kellékekre és hangszerekre fordítottak.⁷⁶

Az egyesület lelkes tagsága a kézdivásárhelyi művelődési élet központjába került. A Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Nemere* lapnak köszönhetően tudjuk, hogy a színi szakosztály 1877. január 7-én előbb *A váróteremben* című egy felvonásos vígjátékot adta elő, ifj. Sebők József főszereplésével, majd ezt követte a *A szelleműs hölgy* című egyfelvonásos vígjáték, melyben Feil Edéné játszott a főszerepet. A két víg-

játék között dr. Reiner Dániel orvos a „vérkeringésről”, pontosabban a női emancipációról felolvasást tartott. 1877. február 25-én Tóth Ede, *A falu rossza* szerzője halálának első évfordulója alkalmával rendkívüli felolvasó estélyt tartottak, melynek jövedelmét részben az író síremléke, részben pedig az Erdélyi Múzeum számára megvásárlandó Petőfi-szobor javára fordították. Az estélyt különböző felolvasások és szavatelők töltötték ki, melyhez a zene szakosztály is cselekvően hozzájárult. Utóbbinak az igazgatója Kovács István (1842–1900) református másodlelkész volt. 1878. január 6-án a zene szakosztály vezetését már kissolymosi Mátéffy Károly (1826–1881) kézdivásárhelyi törvényszéki bírónak látta el.

1877–1878-ban a színi szakosztályban olyan személyek vállaltak szerepet, mint Hankó Lujza, Zayzon Lázár ügyvéd felesége, aki egyben a szakosztály első női tagja is volt, valamint Harmath Domokos, feleségével, Vertán Jozefával együtt, továbbá Bartha Józsefné Köpeczi Nagy Róza (adótárnok felesége), a *Jótekonny Nőegylet* első ideiglenes másodelnöke, Pü kösti Anna, Feil Eduárdné, Bándy Imre postás, Nagy Károly, Dobay Lajos díjnok, Jancsó Géza, Dávid Antal kereskedő, kereskedelmi tanácsos, Mihály József, Ferenc Lajos és Bene Albert színjátszók.⁷⁷

Ebben az időben az egyesület zene szakosztályában a karmester Potham Ferenc volt, mellette Zayzon Lázár ügyvéd, a Városi Dalárda karmestere, Szonda Józsefné, Bányai Gerőné, az Oltáregylet bizottsági tagja, Harmath Domokosné, Novák Sándorné és Székely Jánosné Imre Sarolta református papné, a *Jótekonny Nőegylet* ideiglenes elnöke is cselekvő szerepet vállalt az egyesületben.⁷⁸

Az 1879. végén az egyik alapító tag, Erdélyi Károly által életre hívott *Kézdivásárhely és vidéke*, a későbbi *Székely Közlöny* című lap már múlt időben beszél róla.⁷⁹ Dokumentumok hiányában azonban csak találgatni lehet, hogy végül mi vezetett a sikeresnek ígérkező egyesület megszűnéséhez. 1878. február 20-án a korábbi dicséret szavak mellett megjelent egy kritika is a *Nemere*-ben *Egy egyesületi tag* aláírással, melyben azt sérelmezte a szerző, hogy az egyesület nem tesz eleget célkitűzésének, ugyanakkor a meghívót hibákkal küldték ki, és nem volt egyértelmű, ami benne állt.⁸⁰

⁷⁵ PÁL Judit 2003, 504.

⁷⁶ KOZMA Ferenc 1879, 463; *Székely Ujság*, 1935. február 10. Harmath Domokos a Kolozs megyei Gyeke községben született, 1843. augusztus 27-én. 1845-ben a család Mócsra költözött, ahol apja kereskedést nyitott. 18 évesen, anyja halála után került kézdivásárhelyi rokonához, ahol előbb kereskedősegédként dolgozott, majd 1869-ben önállósította magát Kézdivásárhelyen, és feleségül vette Vertán Jozefát. Két év múlva sógorával, Vertán Gézával Kolozsvárra költöztette az üzletet, amely azonban 1873-ban a gazdasági válság miatt tönkrement. A kereskedői pályát otthagya a kézdivásárhelyi bíróságnál állami szolgálatba lépett.

Előbb napidíjasként dolgozott, nemsokára írnokká nevezték ki, majd a telekkönyvi szakvizsga letétele után segéd-telekkönyvvezetővé. Ilyen minőségben előbb Sepsiszentgyörgyre, majd Szamosújvárra, végül pedig Tordára került. 1935-ben, 92 éves korában Kolozsváron élt lányánál. (PÁL Judit 2003, 506.)

⁷⁷ *Nemere*, 1877. augusztus 18. és 1878. január 10.; *Székely Ujság*, 1931. július 12.

⁷⁸ *Nemere*, 1877. május 23.

⁷⁹ *Székely Közlöny*, 1880. február 8. és március 21.

⁸⁰ *Nemere*, 1878. február 28.

Feltehetően személyi konfliktus állt a cikk mögött. Az egyesület megszűnését önmagában az is előidézhette, hogy Harmath Domokos, az egyesület legfontosabb alapító tagja hivatását követve elköltözött a városból.⁸¹

A *Közművelődési Egyesület* megszűnése után a szakosztályok vagy önálló egyesületi formát öltöttek, vagy beépültek a már meglévő egyletekbe. Ennek feltételei azért is adva voltak, mert a tagság jelentős része már korábban is több egyesületben tevékenykedett.⁸² Egy 1880. március 21-én megjelent hír arról értesít, hogy „az istenben boldogult k.-vásárhelyi közművelődési egyesület” zene szakosztályából néhány dalkedvelő hölgy és férfi Mátéffy Károly törvényszéki bíró és Zayzon Lázár ügyvéd vezetésével zene-önképzőkört alakított. Az értesítés szerint március 29-én, húsvét másodnapján a római katolikus templomban az istentisztelet keretében elő fogják adni a Mátéffy Károly által szerzett *Gradualét*.⁸³ Az adatgyűjtés során mindössze ennyit találtam a zene-önképzőkör tevékenységéről, ami arra enged következtetni, hogy ez az egylet is rövid ideig működött. 1880-ban viszont a református egyház kebelében is dalárdát alapítottak, amely már több évtizedig működött, ezért lehetségesnek látom, hogy a zene-önképzőkör református tagjai idővel ebbe tagolódtak be.

A Közművelődési Egyesület színi szakosztályáról a későbbiekben semmilyen adatot nem találtam. A *Székely Közlönyben* 1880 májusában már a brasói Stupa Andor színtársulatának előadásaira hívják a kézdivásárhelyi közönséget. Néhány évvel később, a *Székelyföld* 1892. április 10-i számában egy rövid írás jelent meg, *Egyesületi élet nálunk* címmel. A megemlített egyesületek között található egy műkedvelő egyesület, melynek pontos alakulási éve és tagsága nem ismert, de a neve alapján kapcsolatba hozható a közművelődési egyesülettel. Ugyanott említik azt is, hogy a tűzoltó egyleten belül is alakult önképző, olvasó- és zenekör.⁸⁴ A műkedvelő egyesület a 19. század végén a *Kézdivásárhelyi Önképző- és Műkedvelő Egyesület* nevet viselte. 1899. június 18-án az egyesület népnappal egybekötött juniálist tartott a Nagy Ferenc úr rétyjén. A rendezvény védnöknője Molnár Józsiásné Gaál Emília volt. A délután három órakor megkezdett szabadtéri rendezvény az öt óra körül megeredt eső miatt terembe vonult vissza, ahol végül is éjjel kettőig tartott a mulatság. A rendezvény bevétele 240 forintot tett ki. A rendezőbizottság nyilatkozatát az újság szerkesztője azzal a megjegyzéssel

tette közzé, hogy a jelen buzgalmon túl nem látják a jótékony célt, amit az egyesület szolgál. Ezért elvárják tőle, hogy „időnként titkári jelentéseiben, vagy számadásai nyilvánosságra hozatala útján beszámolna azon nagy jövedelmekről, mihez elég sűrű előadásai révén jut, mert a végén is a publikumnak joga van megkövetelni a nyilvános számadást arról, hogy a jótékonyosság oltárára letett áldozatai miképpen használtak fel”.⁸⁵

A *Kézdivásárhelyi Önképző- és Műkedvelő Egyesület* tevékenységéről a későbbiekben nem írtak az újságok. 1912-ben viszont a *Kézdivásárhelyi Kereskedő Ifjak Társasága* és az *Iparos Ifjúsági Egyesület* közösen egy ehhez hasonló műkedvelő társaság alakításán gondolkozott, annál is inkább, mert értesüléseik szerint a Kézdivásárhelyi Takarékpénztárnál 3000 korona betétje és számos díszlete még megvan a megszünt egyesületnek.⁸⁶

Az egyesületi életnek továbbra is elengedhetetlen része maradt a felolvasás, a színi- és zenei előadás. Az igény, mely a 20. század elején egy korszerű színházterem létesítését eredményezte, ennek fontosságát támasztja alá. 1904-től többnyire a Vigadó adott otthont az egyesületek társas összejöveteleinek, melyek mindig műsorral kezdődtek, és általában a helyi társadalom művészetekben és tudományokban jártas szereplői voltak a fellépők.

Úgy tűnik, hogy az impériumváltásig mindez kiegészülve a városba látogató színtársulatok előadásaival jelentős mértékben kielégítette a város társadalmának kulturális igényeit. 1919-től viszont ismét elkezdődött az önálló művelődési egyesületekbe való tömörülés. Ennek egyik mozgatórugója az lehetett, hogy az új román hatalom a magyar hazafias szellemben szerveződött egyesületek működését alapvetően korlátozta vagy teljesen betiltotta, ezért a kisebbségbe került magyarság identitásának megőrzését elsősorban művelődési egyesületekbe való tömörülésben látta megvalósíthatónak, annál is inkább, hogy ezeknek működését a hatalom kezdetben nem akadályozta.

Egy 1920-ból származó fotó alapján tíz, 20. évéhez közeledő fiatal ember életre hívta a *Jókai Kör*t.⁸⁷ Jókai Mórt fokozottan tisztelték a kézdivásárhelyi polgárok, és még életében, 1894-ben díszpolgárrá avatta a város is, 50 éves írói jubileuma alkalmából.⁸⁸ A Jókai Körre vonatkozóan nem találtam adatot a korabeli *Székely Újságban*, egyelőre egyetlen adat a fotó hátlapján olvasható névjegyzék. Eszerint a kör egyik elnöke a kézdivásárhelyi születésű Bodor

⁸¹ *Székely Újság*, 1935. február 10.

⁸² Ekkorra már megalakult a *Pedagógiai Társaság*, az *Önkéntes Tűzoltó Egyesület*, a *Lövészegylet*, az *Oltáregylet* és a *Jótékony Nőegylet*, melyek a maguk során szintén rendeztek műsoros esteket.

⁸³ *Székely Közlöny*, 1880. március 21.

⁸⁴ *Székelyföld*, 1892. április 10.

⁸⁵ Uo., 1899. június 22.

⁸⁶ *Székely Újság*, 1912. március 7.

⁸⁷ <http://www.gelencszallas.atw.hu/Gelence/Bodorgyorgy.htm>. A fotó a háromszéki Gelence község egyik honlapján, a Bodor Györgyöt bemutató oldalon érhető el.

⁸⁸ DÁVID Gyula 1991, 515–516.

György (1904–1976) volt, aki 1932 után ügyvédként Magyarországon fejtett ki fontos közéleti szerepet, a másik elnök pedig Huszár Bálint. Ugyancsak két jegyzője volt a körnek, Baló László és Czirmay Zoltán személyében. Az utóbbi fiatal korát tekintve valószínűleg Czirmay Zoltán református lelkész fia volt. A pénztáros (kincstáros) tisztséget Bartha János, míg a titkárat ismét két személy töltötte be, Benkő Ernő és Tompa Sándor (1903–1969). Az utóbbi Tompa Pufiként 1923-tól Kolozsváron, majd később Budapesten vált közkezdvelt színésszé. Végül Haray Andor neve olvasható a fotó hátlapján, vagyis összesen nyolc név a tíz látható személyből. Jókai Mór munkásságát figyelembe véve, valószínűleg az ő szellemiségében alapították meg körüket, de hamarosan fel is számolódott, mert a pályakezdés elején álló fiatalok egy része elkerült a városból.⁸⁹

1921-ben az akkori polgármester, dr. Molnár Dénes ügyvéd egy színpártoló egyesület létrehozását kezdeményezte. Az alakuló ülést június 16-án tartották, és a következő év októberében meg is kapták a jóváhagyást a román Kultusz- és Művészeti Minisztériumtól. Elnöknek dr. Molnár Dénest, titkárnak pedig Kovács J. Istvánt, a *Székely Hírlap* felelős szerkesztőjét és kiadóját választották. Az egyesületet *Kézdivásárhely város és Vidéke Színpártoló Egyesület* néven jegyezték be. Az alapszabály értelmében a kézdi és orbai járások községei is csatlakozhattak az egylethez, melynek célja „a színművészet és színműirodalom támogatása, művészek nevelése, az érdeklődésnek a színház mint közművelődési intézmény iránti felkeltése és a színházlátogatásnak egy olyan alap létesítése útján való megkönnyítése, amelynek jövedelme ezen célt szolgálja. Az alapjövövedelme egy évenként megtartandó nyilvános előadásból származik”. A célok elérését a következő módon kívánták megvalósítani: (1) bérleteket és tagokat gyűjtenek; (2) engedélyezik a bérleti díjak részletekben való törlesztését; (3) a bérleti és tagsági díjak összegének és adományoknak időközi kamaiból alapot létesítenek az egyesület által választott igazgató, illetve a színtársulat segélyezésére; (4) az igazgatóval egyetértésben megállapítják a helyárat; (5) gyakorolják a kerület választmánya és az igazgató között létrejött szerződésben előírt jogokat; (6) legalább egy taggal képviseltetik magukat a kerület választmányi ülésein; (7) minden rendelkezésre álló eszközzel elősegítik a műkedvelő társulatok céljait; (8) a színpad részére felszereléseket és díszeket szereznek.⁹⁰

Még az egyesület hivatalos bejegyzése előtt, 1922. május 7-én Dávid Dezső kereskedő a *Színpártoló Egyesület* égisze alatt megalakította a *Műkedvelő Társaságot*, melybe mintegy 50 tag jelentkezett.⁹¹ A tagság toborzása azért nem volt nehéz, mert a *Kereskedők és Kereskedő Ifjak Társasága* és az *Iparos Ifjúsági Egyesület* keretében már 1912-ben is felmerült egy hasonló társaság megalakítása.⁹² A Dávid Dezső által alakított társaság 1922 első félévében három előadással lépett fel a kézdivásárhelyi közönség előtt, év végéig ezeket még kiegészítette másik két darabbal. Ebből arra következtettek, hogy már korábban is összejárt a társaság, csak a háborús évek miatt nem halhattak magukról.

1922-ben Dávid Dezső kereskedő szervezői és rendezői munkáját segítette a társaság igazgatója, Fodor János, valamint Száva Nusi, Teleki Vilma, Jancsó Géza, Tompa Sándor (Pufi), Kanabé Sándor, Lengyel János, Kádár Sándor, Péntes Karola, Mágóri István, Zakariás Zaki, Török Tivadar, Rác Károly, Hoffmann Lukács, Pokornyi László, Hász Sándor és felesége, Balogh Margitka, Pataki Miklós, Deák Ferenc és az énekes özv. Jencsevicsné Pataki Ilonka.⁹³ 1925. szeptember 12-én Mezei Kálmán nyugalmazott színigazgató 40 éves jubileuma alkalmából a *Józi* című darabot adta elő a műkedvelő társaság, a korábbiakhoz képest nagyobb sikerrel. A női szerepekben Kovács J. Istvánné, Benkő Aranka, Tóth Gyöngyi, Bartha Teréz, Serester Pirocska, Paál Anuska és a főszerepet játszó Weinberger Ibolya lépett fel. A műkedvelők férfi tagjai közül Mezei Kálmán színigazgató, Vargha Lajos, Dávid Dezső, Zakariás Zaki, Benkő Lázár, Tompa Sándor, ifj. Molnár Dénes és Paál Ernő szerepeltek.⁹⁴

A műkedvelők minden odaadása ellenére a közönség csak kis számban jelent meg az előadásokon, amit a *Székely Újság* következetesen meg is említ. Az előadott színdarabokban és kabaréjelenetekben az újság szerint jól alakítottak a szereplők, de – valószínűleg az érdektelenség miatt – 1927. végére a Színpártoló Egyesület „csendesesen elaludt”. 1928. január 7-én mozgalom indult az egyesület újraélesztésére, illetve teljes újraszervezésére.⁹⁵ Mielőtt bármit is tettek volna, kormányrendelet született arra vonatkozóan, hogy a kisebbségi kulturális egyesületek és a különböző műkedvelő társulatok előzetes miniszteri engedély nélkül nem tarthatnak színjátékokat és műsoros előadásokat.⁹⁶ A rendelet egy időre leállította a szervezkedést, de ennek felszabadítása után 1933 januárjában Dávid Dezső kereskedő kezdeményezésére

⁸⁹ A *Székely Újság*ban a későbbiekben sem találtam a körre való hivatkozást, Bodor György és Tompa Sándor távozása is elősegítette a megszűnését.

⁹⁰ *Székely Újság*, 1922. október 19. és 22.

⁹¹ Uo., 1922. április 30. és május 7.

⁹² Uo., 1912. március 7.

⁹³ Uo., 1922. július 13., szeptember 17. és október 22.

⁹⁴ Uo., 1925. szeptember 20.

⁹⁵ Uo., 1928. január 8.

⁹⁶ Uo., 1928. május 13.

a Kaszinó, a Kereskedők Köre és a Vegyes Ipartársulat küldötteiből megalakították a *Egyesületek Színpartoló Bizottságát*, azzal a céllal, hogy felkarolják a magyar színészetet.⁹⁷ 1935-ben az egyesület elnöke dr. Ika-falvi Diénes Ödön volt.⁹⁸

Az impériumváltás a város zenei életében is változást hozott. A már korábban említett *Zene-önképzőkör* a 20. század elején már nem hallatott magáról, melynek okai még nem ismertek. Ennek ellenére nyilvános zenei élet volt a városban, mert a Kaszinó, a *Jóteköny Nőegylet*, a Tűzoltó Egyesület és mondhatni mindenik egyesület mulatsága zenés műsorral kezdődött. 1919-ben Molnár Dénes polgármester támogatásával dr. Dávid István kezdte el egy műkedvelő vegyes zenekar felállítását. A januári felhívás szerint „5 első, 3 második hegedű, 2 brácsa, 2 cselló, 2 gordon, 1 fuvola, 1 pikoló, 2 klarinét, 1 szárnykürt, 1 vadászkürt, 1 tuba vagy bombardon, végül 1 pergő-dob, nagy dob, cintányér és triangulum kezelő” zenészt kerestek. A felhívás sikerrel járt, mert áprilisig a város fiataljai közül mintegy 25-en jelentkeztek a zenekarba és jártak a próbákra.⁹⁹ Mindez azt támasztja alá, hogy a kézdívsárhelyi társadalomban fontos volt a hangszerismeret, egyébként ilyen rövid idő alatt nem lehetett volna életre hívni a zenekart, miközben azzal egyidőben az Önkéntes Tűzoltó Egyesület zenekara is működött.

1922. április 26-án dr. Dávid István, Borbáth Béla és dr. Molnár Dénes felhívást intézett Kézdívsárhely dalkedvelő közönségéhez, melyben arra kérték az érdekelteket, hogy jelentkezzenek egy magyar dalárda alakításához. A magyar dalárdát szervezett egyesületi formában kívánták megalakítani, hogy a magyar kultúra fejlesztését szolgálhassák vele, ám a felhívásra május közepéig csupán 22 férfi jelentkezett. Szeptemberig a jelentkezők száma elérte már az 57-et. Érdekes, hogy kizárólag férfiak jelentkeztek, holott a felhívás a nőknek is szólt. A *Magyar Dalárda* alakuló ülését 1922. szeptember 15-én tartották meg, a református egyházközség gyűléstermében. Elnök lett Benkő Ernő, alelnök dr. Gyöngyössi István, karvezető dr. Dávid István, ügyész dr. Molnár Dénes, titkár dr. Jénáki Ferenc, jegyző Benkő Sándor tanító, pénztáros Bothár L. Vilmos, ellenőrök Lengyel Károly és Jancsó Endre, gondnok pedig dr. Nyáguly Béla. A választmányba György Károly szabó, Lukács Viktor bádogos, Marthy Lajos tanár, Neumann Ernő, Czirmay Árpád, dr. K. Kovács István, Paál Lajos református lelkész, Oláh István, Weinberger József,

Borbáth János kerültek, míg Szabó Gyula és Szabó Ferenc póttagok lettek. A próbákat hetente kedden és csütörtökön este 8–10-ig tartották.¹⁰⁰

Az 1930-as évek második felében is változatlan maradt Kézdívsárhely zenei élete. A késő ősztől tavaszig tartó tea- és kötőestéken, bálokon mindig jelen voltak a zenész-műsoros előadások, de a fent említett műkedvelő egyesületekről már nem írnak az újságok. Erre a választ csak a további rendszeres kutatás adhatja meg.

2.3. Az iparosok és kereskedők egyesületei

Az alább említésre kerülő egyesületek, a létrehozó társadalmi csoportokat tekintve első látásra gazdasági jellegűeknek tűnhetnek, ennek ellenére tevékenységi területüket tekintve kizárólag a társas és a művelődési egyesületek sorába tartoznak.

A kézdívsárhelyi céhek ipartársulatává való átalakulása 1878-ban zárult le.¹⁰¹ Ha az idősebb mesterek nem is, de a fiatalabb generáció belátta, hogy a fenmaradáshoz nem elegendő a mesterség ismerete és a jól elvégzett minőségi munka. Ahhoz, hogy haladni tudjanak a korrallal, a fiatalságnak elsősorban tanulási lehetőséget kellett biztosítani, hogy értelmes iparos polgárrá válhasson, másodsorban pedig céljaik eléréséhez érdekvédelmi szervezetek létrehozására volt szükség.¹⁰²

Az 1872-ben megszüntetett céhes rendszerre épülő helyi társadalom arra kényszerült, hogy a kor követelményeihez igazítsa magát. 1872 októberében már *Iparos szakosztályú felső népiskola* nyílt a városban, melynek elsődleges célja az iparos ifjúság taníttatása volt. 1873-tól az iskola igazgatói tisztségét Erdélyi Károlyra bízták, aki a későbbiekben Baló László, Kiss Károly, Kiss Jenő és Balázs Márton tanárnokollégáival a kézdívsárhelyi egyesületi mozgalom fontos szereplőivé váltak.¹⁰³

A 19. század hetvenes éveiben kibontakozó egyesületi élet nem kerülte el Kézdívsárhely kézműves és kereskedő rétegét sem. Az első ipartársulatok a kor követelményeinek megfelelően a céhek átalakítása révén jöttek létre az egész Székelyföldön. Ennek eredményeként Kézdívsárhelyen 13 ipartársulat alakult, 313 taggal. Ezek a társulatok, azonban a tagok számát és az anyagi eszközeiket tekintve kevesen voltak ahhoz, hogy lépést tarthassanak a korrallal. Ezt az is nehezítette, hogy nem tudtak elszakadni korábbi, régi céhes hagyományaitól. A céhes mesterségeken kívül dolgozó nagyszámú iparosnak a társulati szer-

⁹⁷ *A Kézdívsárhelyi Kaszinó közgyűléseinek és választmányi üléseinek jegyzőkönyve*, V. (1932–1948), 26.

⁹⁸ *Székely Ujság*, 1935. január 20.

⁹⁹ Uo., 1919. január 10., április 20. és június 19.

¹⁰⁰ *Székely Ujság*, 1922. április 27., május 18., szeptember 14. és 17.

¹⁰¹ NAGY Elek, ifj. 1899, 175.

¹⁰² BUZOGÁNY Áron 1877, 70.

¹⁰³ MÁLIK József és társai 1899, 343.

veződéstől való távolmaradása is gátolta a fejlődést. Kitűnt, hogy ez a társadalmi réteg nem kívánt változtatni a korábbi életmódján. Ezt a hozzáállást számos negatív kritika is érte az iparosítást pártolók részéről. Többek között azt nehezményezték, hogy az iparosok nem látják be azt a tényt, hogy már nem elegendő csupán előállítani a terméket, mivel megfelelő kereskedelmi ismeretek nélkül nem lesznek képesek értékesíteni azt. Ezek elsajátítását pedig a kézművesek oktatási rendszerének megváltoztatásával és a különböző társulások adta lehetőségekkel kívánták elérni.¹⁰⁴

Az 1870-es évek végén nemcsak az iparosoknak, de a kereskedőknek sem voltak még olyan társulatai, amelyek képesek lettek volna a tagságban rejlő potenciális gazdasági és anyagi erőt kihasználni. Nagyobb városokban, de Kézdivásárhelyen is alakultak ugyan *Kereskedő Társulatok*, de ezek sem voltak olyan helyzetben, hogy a szerény jótékonykodáson kívül egyebet tudtak volna tenni.¹⁰⁵

Kézdivásárhelyen elsőként a kereskedő ifjúság mozdult meg. Az Erdélyi Károly által alapított és szerkesztett helyi újságban közzétett értesítés szerint a kézdivásárhelyi kereskedő ifjúság 1880. január 31-re olyan zártkörű táncestélyt szervezett, melynek bevételét a Kézdivásárhelyen felállítandó kereskedelmi iskola javára kívánták felajánlani. A későbbi híradás már arról szól, hogy a sikeres estély tiszta jövedelmét, vagyis 40 Ft 63 krajcárt tettek le a helyi kereskedő ipartársulat kasszájába a létesítendő új iskola alapítójának gyarapítására. A *Kereskedő Ipartársulat* akkori elnöke Csiszár Mihály kereskedő volt.¹⁰⁶ Ennél korábbi adatokat nem találtam a kereskedő ifjúság társulatára, ezért feltételezhetően az 1870-es évek végén alakulhatott. Ezt támasztja alá az is, hogy Kozma Ferenc 1877-ben megjelent munkájában még nem tett említést róla. A létesítendő kereskedelmi iskola is csak a jószándékú tervek szintjén maradhatott, mert erre vonatkozóan a későbbiekben sem találtam adatot.

Az iparos ifjúság csak 1880 elején kezdett el szervezkedni. Ugyancsak a kézdivásárhelyi *Székely Közlöny* ad hírt arról, hogy „mások példájából okulva... a város iparos ifjúsága saját körében a műveltség terjesztése, a népnevelés előmozdítása s a társas élet fejlesztése céljából egy mozgalmat indított meg”. A kezdeményezők szándéka az volt, hogy a város összes iparos ifjúságát egy *Iparos-ifjúsági egyesületbe* fogják össze, ahol egy népkönyvtárral összekötött önképző-kört alakítanak, annak érdekében, hogy szerteágazó, a „korral lépést tartó” szellemi műveltséget szerezzenek maguknak.¹⁰⁷

A cél az volt, hogy a leendő iparos generáció minden téren képes legyen megállni a helyét és a város gazdasági előmenetelében hatékonyan tudjon részt vállalni. Az egyesület kialakításában és későbbi működtetésében jelentős szerepet vállalt az 1872-től Kézdivásárhelyen tanító M(aksai) Székely János (1849–1920). Előbb a községi (állami) elemi iskola, majd 1887-től az iparos tanonciskola igazgatójaként szoros kapcsolatban állt az iparos fiatalsággal. Az egyesület megalakulásától kezdve több éven át ő töltötte be az elnöki tisztséget, 1909 januárjában érdemei elismeréséért tiszteletbeli elnöknek választották.¹⁰⁸

Ugyancsak 1880 elején jelent meg az a felhívás is, mely az *Országos nőipar-egylet* soraiba toborozta a tagokat. Az 1870-es évek elején Budapesten alakított egyesület célja az volt, hogy szóbeli előadások és a sajtó útján oszlassa az előítéleteket, melyek a női keresetképességet akadályozzák, valamint előmozdítsa a nők elméleti továbbképzését annak érdekében, hogy magukat önerőből tisztességesen fenntarthassák.¹⁰⁹ A felhívás Kézdivásárhelyen nem talált visszhangra, valószínűleg azért, mert az 1873-tól fennálló *Erzsébet Árvaledny-nevelő Intézet* keretén belül már működött hasonló jellegű tevékenység.

A két ifjúsági egyesület tevékenysége közel áll egymáshoz. A téli időszakban, karácsony és farsang táján, valamint a nyár folyamán legalább egyszer táncesélyeket, bálokat szerveztek. Egy-két havonta felkértek valakit a helyi tanárok, értelmiségiek közül, hogy felolvasson vagy előadást tartson az ifjúságnak különféle témakörökben. Ekkor többnyire ének és szavalat is színesítette az eseményt. A táncmulatságon összegyűlt pénzből, miután kifizették a rendezvény költségét (többnyire a teremért és a zenészeket), a tiszta jövedelmet az egyesület működésére, illetve karitatív célra fordították vissza. Mindezt az egyesület vezetői a helyi lapokban nyilvánosságra is hozták, majd pontos kimutatás formájában megköszönték az adakozóknak.

Az *Iparos Ifjúsági Egyesület* 1903. december 26-án tartott műsoros estéjén például 397 korona 48 fillér bevételből 185 korona 58 fillér tiszta jövedelem maradt. Az egyesület nevében M. Székely János igazgató és Jancsó János egyesületi titkár köszönték meg a közönségnek a megjelenést és a pártfogást. A 20. század elején az iparos ifjúság az egyesületi gyűléseket az állami iskola tornatermében tartotta, és minden alkalommal felolvasással, előadással és szavalatokkal színeszte. 1904. január 17-én az elnöki megnyitó után

¹⁰⁴ KOZMA Ferenc 1879, 314–316.; 335–336.

¹⁰⁵ Uo., 316–319.

¹⁰⁶ *Székely Közlöny*, 1880. január 18. és március 21. Csiszár Mihály az anyakönyvi adatok szerint 1903-ban már nem élt. 1846-ban már apa volt, tehát 1880-ban már hatvanas éveiben járó

kereskedő lehetett.

¹⁰⁷ Uo., 1880. március 14.

¹⁰⁸ *Székely Újság*, 1920. május 20.; *Székely Hírlap*, 1909. február 7.

¹⁰⁹ *Székely Közlöny*, 1880. január 11.

Kelemen Gábor és Zsidó Albert szavaltak, Szabó Jenő református lelkész (költő, Szabó Dezső testvére) olvasott fel, Demeter Gyula és Elekes Lajos ének-duettet és népdalokat adott el. Május 14-én, vasárnap Kiss Károly polgári iskolai tanár, a *Kereskedő Ifjak Társaságának* alelnöke előadása után M. Székely János igazgató a nagyszámú közönségnek a szocializmus veszélyeiről beszélt. Érdekes esetként írták az helyi újságban, hogy az előadás végén egy ismeretlen fiatalember kért szót, aki a szocializmus jó oldaláról akarta meggyőzni a jelenlevőket. A felszólaló „telivér szocialista olyan izgató módon lépett fel”, hogy a jelenlévő iparos ifjúság azonnal menekülésre kényszerítette.¹¹⁰ Az 1905. február elején tartott közgyűlésen Bíró Lajos főgimnáziumi tanár az olvasás fontosságáról és az anyanyelv ápolásáról tartott előadást. A híradásból azt is megtudhatjuk, hogy az egyesület elhatározta március 15. megünneplését. Erre az alkalomra Czirmay Zoltán református lelkész, egyesületi tag készült előadással. Ezt megelőzően, március 4-én az *Iparos Ifjúsági Egyesület* kezdte a farsangi bálók sorozatát, amely a hírek szerint jó hangulatban és várokozásokon felüli anyagi nyereséggel ért véget.¹¹¹

1904 februárjában a *Kereskedő ifjak Társulata* által szervezett bált a *Székegyföld* című kézdivásárhelyi lapban az „egyetlen elite-báliként” hirdették meg, melyen Bodor Lajos és Szőke István zenekara felváltva szórakoztatja majd a közönséget. 1904. március 22-én a kereskedő ifjak is szakfelolvasó estet tartottak, melyen a tagságon kívül az idősebb kereskedők is képviseltették magukat. Az előadásokat Fejér Antal kereskedő és Kiss Károly számtantanár, a társulat elnöke, valamint alelnöke tartotta. Az estélyt Nuridsány Kálmán választmányi tag szavallata zárta. A következő felolvasó estélyt a húsvéti ünnepek utánra tervezték.¹¹² A *Kézdivásárhelyi Kereskedő Ifjak Társaságának* legjelentősebb rendezvénye az évente megrendezésre kerülő Katalin-estélyt lett. A minden év november végén sorra kerülő eseményen mindig nagy számban vettek részt város polgárai. Az estélyen ének, szavallat, színi-, hangszeres vagy egyéb előadás hangzott el, mindez az újságok hírei szerint elnyerte a közönség tetszését. A 20. század első éveiben a szervezés Jánosz Dezső nevéhez kapcsolódik.¹¹³

A felolvasó és előadó estélyekre nem kértek belépődíjat, de elvárták a város érdeklődő közönségének a részvételét. Ezenkívül a hölgyek figyelmét külön felhívták az eseményre. Az *Iparos Ifjúsági Egyesület* 1905. november 12-én megtartott közgyűlésén a hagyomá-

nyos előadások mellett rendhagyó eseményre is sor került. A jelenlévő nők közül többen beléptek az egyesületbe, melynek eredményeként azonnal megalakították a már régóta tervezett iparos vegyes dalkört.¹¹⁴

A kereskedő ifjúsági egyesület életében 1909-ben változás állt be, ugyanis egybeolvadt a kereskedők ipartársulatával. Márciustól kezdődően külön-külön elkészítették az egyesületek vagyoni leltárát, majd az október 3-án tartott közgyűlésen határozatilag kimondták az egyesülést *Kereskedők és Kereskedő Ifjak Társulata* név alatt. Az alakuló közgyűlésre október 17-én került sor, a *Kereskedő Ifjak Társulatának* székhelyén, Fejér Károly elnöklété mellett. Az egyesülés első lépéseként módosították az alapszabályokat, melynek egyik pontjaként az alsó kereskedelmi iskola felállítását foglalták be. A közgyűlés végül megválasztotta a tisztikart és a választmányt. Az új tisztikarba elnöknek Fejér Antalt, alelnököknek Kupán Józsefet és Bándy Istvánt, háznagynak Wertán Istvánt, titkárnak Zárug Lászlót, jegyzőnek Kézsmárki Józsefet, pénztárosnak Nagy S. Pált, könyvtárosnak Bordó Bélát, ellenőrnek Wertán Bénit, ügyésznek pedig dr. Varga Bélát tették meg. A számvizsgálók Hamar Zoltán, Nagy I. Lázár és Kovács Sándor lettek.¹¹⁵

1909-től az *Iparos Ifjúsági Egyesület*ben is történetek változások. M. Székely János igazgató-elnököt Czirmay Árpád váltotta. Tavasszal az egyesület tagjai közül néhányan az *Asszonyok bűne* című színdarabbal álltak a kézdivásárhelyi közönség elé, de a fáradozásukért járó siker a közönség hiánya miatt elmaradt. Ez év novemberében még tartottak egy táncos mulatságot, viszont ezt követően néhány évig szünet állt be az egyesület életében.¹¹⁶ Az egyesület végleges feloszlását azzal akadályozták meg, hogy 1912 februárjában néhányan újraszervezték az együletet. A korábbi elnök Czirmay Árpád lett az ügyvezető igazgató, az elnöki tisztséget pedig Tóth József vállalta el. Az újjáalakult tisztikarban alelnökök lettek Borsai Gyula és Beczman József, jegyzők Barcsa Sándor és Reinitz Ármin, pénztáros Boda Béla, könyvtárosok Boda Géza és Turóczi Mózes, gazda pedig Szigeti József.¹¹⁷

Az *Iparos Ifjúsági Egyesület* újjáalakulását követően a *Kereskedők és Kereskedő Ifjak Társasága* átiratban kereste meg az egyesületet elnökségét, és kérték, hogy a két egyesület műkedvelő tagjaiból alakítsanak egy közös műkedvelő társaságot.¹¹⁸ Valószínűleg a közelgő háború miatt a kezdeményezésen túl nem jutottak, viszont az 1921-ben megalakult *Színpartoló Egyesület* égisze alatt 1922-ben Dávid Dezső kereskedő életre

¹¹⁰ *Székegyföld*, 1904. január 14., 31. és május 19.

¹¹¹ *Székegy Ujság*, 1905. február 9. és március 9.

¹¹² *Székegyföld*, 1904. január 28. és március 27.

¹¹³ Uo., 1904. december 4.

¹¹⁴ Uo., 1905. november 16.

¹¹⁵ *Székegy Hirlap*, 1909. március 11., október 14. és 21.

¹¹⁶ Uo., 1909. február 27. és november 14.

¹¹⁷ Uo., 1912. február 22.

¹¹⁸ Uo., 1912. március 7.

hívta a kézdivásárhelyi *Műkedvelő Társaságot*. A *Színpartoló Egyesületről* és a *Műkedvelő Társaságról* a művelődési egyesületek keretében már részletesen írtam.

1912 novemberében a kereskedők egyesülete rendkívüli közgyűlés keretében alapszabályt módosított, és ezzel együtt a *Kereskedők és Kereskedő Ifjak Olvasóköre* nevet vette fel.¹¹⁹ A későbbiekben azonban nem használta az olvasókör megnevezést, ugyanis folyamatosan társulat néven jelenik meg az újságokban. 1915-ben az elnök továbbra is Fejér Antal volt, de néhány tisztségben történt változás. Kézsmárki József jegyzőt Kovács J. István lapszerkesztő váltotta. Császár Lukács pénztáros időközben bevonult katonának, így helyébe Bándy Imre lépett, de az ő hadba vonulása miatt Wertán Istvánt, a korábbi háznagyot kérték fel a tisztségre. A háború az egyesület életét is megnehezítette. A tagság közül sokan hadba vonultak, miközben az itthon maradtakat az egyesület igyekezett felkarolni. A Marosvásárhelyi Kereskedelmi és Iparkamara irányításával megalakították a helyi segélyező bizottságot a város kereskedői és iparosai számára, de a beígért állami támogatásra várni kellett. A bizottságban Fejér Antal kamarai tag és elnök, Bándy István, Csiszár Pál, Jancsó F. Lajos, ifj. Dávid Antal és Kovács J. István látták el a feladatokat. A már korábban beindított kereskedő tanonciskolát is csak áldozatos munkával tudták fenntartani, miközben abban reménykedtek, hogy a háború végeztével az állam majd átveszi azt a társulattól. Id. Dávid Antal kereskedőt viszont munkásságáért a korabeli hatalom csakhamar kereskedelmi tanácsosi címmel tüntette ki.¹²⁰

Az impériumváltás az iparos és kereskedő körökben is érezte hatását. A lapokban továbbra is gyakori téma maradt az ipar fejlesztése és az iparos osztály műveltségének felkarolása, de az *Iparos Ifjúsági Egyesületről* már alig írnak. Valószínűleg azért kerültek háttérbe, mert az 1920-as évek elején a *Vegyes Ipartársulat* átalakítására fektették a hangsúlyt. A már 1910-ben is működő ipartársulat 1922. május 21-én alakult újra. A *Vegyes Ipartársulat Önművelődési és Segély Egylet* részben az ifjúsági egyesület által is képviselt törekvéseket vállalta fel, de anyagi lehetőségeihez mérten a tagok támogatását is feladatának tekintette. Az alapszabály értelmében az anyagi támogatás egy segélypénztár felállításában állt, amely temetkezési segélyben részesítette a tagokat. A segélyegyletbe Lázár János fodrásznál, az egyesület akkori pénztárosánál lehetett bejelentkezni.¹²¹ Egy akkor készült csoportkép alapján az egyesület tisztviselői és

a választmányi tagok összesen 30-an voltak. Az egyesület elnöki tisztséget, a már 1910-ben is ezt a tisztséget betöltő Lukács József kovácsmesterre bízták,¹²² míg a titkárit Kirizs Sándor töltötte be.

A korábbi *Vegyes Ipartársulat*nak 1922 januárjában mindössze 27 tagja volt, de az átalakított társulatba már az első évben 201 tagot tartottak nyilván. Az 1923-as év végére a tagok száma elérte a 350-et, míg a temetkezési segélyegyletbe több mint 400-an álltak be. Ugyanakkor az egyesület könyvtára is annyira gyarapodott, hogy a nagyszámú tagságot is el lehetett látni könyvekkel. Az 1924. január 27-én tartott tisztújító közgyűlésen az egyesület felvirágzásáért végzett önzetlen munkájukért tiszteletbeli tagokká fogadták Dima Miklós görögkeleti lelkészt, dr. Szilveszter Ferenc főgimnáziumi tanárt és Kovács J. István hírlapírót. Az újonnan megválasztott tisztikarba Lukács Józsefet választották vissza társulati elnöknek. Kirizs Sándor úgyszintén megőrizte titkári funkcióját, de egyben megbízták a temetkezési segélyegylet elnöki teendőivel. Az alelnöki tisztséget a társulatnál Lukács Viktor, a segélyegyletnél pedig Ráduly Ferenc kapta meg. A hasonlóan megosztott további tisztségek és a választmányi tagok megválasztása után a társulat frissen megválasztott vezetősége a társulati zászló alatt tette le az esküt.¹²³

A *Vegyes Ipartársulat* és a mellette működő temetkezési segélyegylet tagsága folyamatosan nőtt. 1927 végére már több mint 700 tagja volt. Tevékenysége elsősorban az iparosok érdekvédelmében és a temetkezési segélyegylet működtetésére korlátozódott, illetve mindezt igyekeztek kiterjeszteni Kézdivásárhely környékére is.¹²⁴ Társulatként azonban a város művelődési életében alig hallatott magáról. Csupán egy újsághírt találtam 1935-ből, melyben arról számolnak be, hogy 1934. december 27-én az ipartestület emeleti termeiben jól sikerült teaestet tartottak. A *jazz-band* muzsika mellett a közönség hajnalig vidáman táncolt, miközben Szotyori Irmuska népdalokat énekelt, Zöld Koszti pedig szájharmonikával szórakoztatta a jelenlévőket.¹²⁵

A kereskedők társasága a háborút követően a korábbi hagyományok felújításába kezdett. A több éves kimaradás után 1919-ben és 1920-ban is megrendezték novemberben a műsoros Katalin-estet, melyen mindkét alkalommal nagyszámú közönség vett részt, és jelen volt a város számos előkelősége is. Időnként a nyári időszakban is szerveztek különféle mulatságokat.¹²⁶ Miután az 1920-as évek végén meg-

¹¹⁹ Uo., 1912. november 19.

¹²⁰ *Székely Újság*, 1915. január 12., május 18. és október 10.

¹²¹ Uo., 1922. május 28. és június 1.

¹²² Uo., 1935. július 7.

¹²³ Uo., 1924. január 31.

¹²⁴ Uo., 1928. március 25. és április 8.

¹²⁵ Uo., 1935. január 1.

¹²⁶ Uo., 1919. november 27., 1920. december 10., 1924. július 10. és november 23., 1925. december 6.

szigorították a tömeges rendezvények tartását, a kereskedők is szűkebb körű teasteget szerveztek a főtéri székházukban, melyek továbbra is nagy sikernek örvendtek.¹²⁷

1922-től kezdődően az új kormány gazdasági szigorításai a kereskedő osztálynak is gondokat okoztak. A 100%-os pótdadó kivetése elégedetlenséget váltott ki a helyi kereskedők körében is, akik az iparosokkal együtt tiltakozó memorandumot nyújtottak be a kormányhoz.¹²⁸ Az évről-évre súlyosbodó gazdasági válság a kereskedők körének érdekvédelmi szerepnövekedésével járt, ami miatt kevesebb időt és energiát tudtak a művelődési életre fordítani. Dávid Antal, aki 1928–1931 között a társaság elnöke volt, februárban egészségi okokra hivatkozva lemondott tisztségéről. Helyére Dávid Dezsőnek szavazott bizalmat a társaság. Ugyanakkor a tisztikarba alelnököknek Bene Albertet és Ugray Lajost, titkárnak pedig ifj. Bándy Istvánt választotta a tagság.¹²⁹ A következő kilenc évben jelentősebb változás nem történt a kereskedők körének tisztikarát illetően. Az egyesületre nehezedő teher azonban fokozatosan nőtt, elsősorban a Nyugat-Európában kitört háború és az egyre elviselhetetlenebb gazdasági válság miatt.¹³⁰ A nehézségeken a második bécsi döntés sem javított. 1942-ben Dávid Dezső elfoglaltságára való hivatkozással lemondott az elnöki tisztségről, helyébe Szabó Kálmán kereskedőt választották.¹³¹

A iparos és kereskedő egyesületek elsősorban a kézdivásárhelyi középosztály számára voltak fontos érdekvédelmi és művelődési tényezők. Az 1918 előtti időkben ők képviselték és terjesztették a kor haladó eszméit, melyekhez a hagyományaihoz ragaszkodó többségi kézdivásárhelyi lakosság egy jelentős része is csatlakozott. A két világháború nehézségei között is jelentős lelki, erkölcsi és anyagi támaszt jelentettek a város társadalmának. A második világháborút követő új rendszerben egyesületi kereteiket elveszítették, de mesterségüket több-kevesebb átszervezéssel folytathatták, ami továbbra is megbecsülést jelentett a számukra.

2.4. Az EMKE kézdivásárhelyi választmánya

Az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* (EMKE) 1885. május 21-én, Tisza Kálmán miniszterelnök jóváhagyásával kezdte meg működését Kolozsváron.¹³² Kézdivásárhelyen már abban az évben megalakították a helyi fiókszervezetét, melynek

elnökévé Molnár Józsiást választották.¹³³ 1904-ben arról ír a *Székelyföld*, hogy Kézdivásárhely intelligens társadalmának régi óhaja teljesül azáltal, hogy végre *kebelében* láthatja vendégül az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet*. Korábban alkalmas hely hiányában nem tarthattak EMKE-közyűlést a városban, de a Vigadó felépítésével végre erre is sor került. 1904. március 8-án az akkori polgármester, dr. Török Andor elnökletével egy szűkkörű társaság nagy lelkesedéssel határozta el az egyesület vendégül látását. A hivatalos meghívót a városi önkormányzat nevében kívánták kiküldeni, illetve szándékukban állt egy nagyobb rendezőbizottságot létrehozni.¹³⁴

Az EMKE-re való igény Kézdivásárhelyen 1920 után felértékelődött. A *Székely Ujság*ban egy kis ablakban következetesen megjelent a felhívás, hogy: „Aki magyarnak vallja magát, lépjen be az Emke kötelékébe”.¹³⁵ Egy olyan, úgynevezett EMKE-mozgalom indult el, mely az impériumváltás utáni, az anyaországtól elszakított erdélyi magyarság kulturális alapon való intézményesítését tűzte ki célul, mert „a fajt életképesen fenntartani, erősíteni csak a kultúra fegyvereivel lehet”.¹³⁶ A magyarság megmozdulására válaszként a román hatóság 1920 decemberében betiltott minden gyűlést és jótékony célú gyűjtést, illetve előzetes engedélyhez kötötte azok megszervezését.¹³⁷

A sok akadályoztatás ellenére 1922. december 20-án megalakult az EMKE kézdivásárhelyi választmánya. Az alakuló közgyűlést központi megbízásra dr. Török Andor és dr. Ikfalvi Diénes Ödön hívta össze, és a Kaszinó helyiségében tartották meg. A szervezetnek ekkor mintegy 150 tagja volt a városban, akik közül az újság név szerint is megemlíti 28 személyt. A közgyűlésen jelen volt a hatóság küldöttje is, Olariu Áron rendőrbiztos személyében. A jelenlévőknek elsőként arról kellett dönteniük, hogy helyi vagy vidéki szervezetként, illetve választmányként alakuljanak-e meg. Török Andor a döntés meghozatala előtt hangsúlyozta, hogy nem egy új egyesület alakításáról van szó, hanem ez csupán életre keltése annak az egyesületnek, mely az utóbbi időben csak szünetelt, nem pedig megszűnt. Végül a közgyűlés a helyi választmány megalakítása mellett foglalt állást. A jelenlévők a továbbiakba a tisztikart választották meg: elnök lett dr. Török Andor, ügyvezető alelnök dr. Ikfalvi Diénes Ödön, alelnök Paál Lajos, titkár dr. Dávid István, helyettes titkár Kovács J. István, pénztáros dr. Nyáguly Béla, és ellenőrökké

¹²⁷ Uo., 1930. december 7.

¹²⁸ Uo., 1922. május 7.

¹²⁹ Uo., 1931. március 1. és november 8.

¹³⁰ Uo., 1940. május 12. és 18.

¹³¹ Uo., 1942. március 22. Az újság szerint Dávid Dezső a tagság érdektelensége miatt döntött a lemondás mellett. Lásd még: Uo., 1942. április 26.

¹³² GAÁL György 1995, 2–3.

¹³³ MOLNÁR Emil 1903, 12; INCZE László 2004, 226.

¹³⁴ *Székelyföld*, 1904. március 10.

¹³⁵ *Székely Ujság*, 1920. október 21.

¹³⁶ Uo., 1920. október 10., november 11., december 5.

¹³⁷ Uo., 1920. december 25.

választották Benkő Ernőt, Lukács Lászlót, valamint Miklós Balázst.¹³⁸

1928 januárjában a tagság számát az asztalos ipartársulat is gyarapította, mely 500 lejes adományával testületileg belépett az EMKÉ-be.¹³⁹ Az 1930-as években a kézdivásárhelyi választmány a többi egyesülettel együtt a magyar nemzeti öntudat erősítésében vállalt cselekvő szerepet. Erre elsősorban azért volt szükség, mert ezekben az években a hatalom egyre több szigorítást vezetett be a magyar nemzeti kisebbség kulturális megnyilvánulásainak, eseményeinek és terveinek visszaszorítására. Ugyanakkor a helyi román értelmiség és hivatali réteg is egyesületbe tömörült, amely a számukra fontos helyi, etnikai és nemzeti identitástudat erősítését tűzte ki célul.

2.5. Az ASTRA kézdivásárhelyi fiókszervezete

Az 1928. január 26-án megtartott polgármester-választáskor Kézdivásárhelynek román polgármestere lett Nastasi Cornel személyében, aki K. Kovács Istvánt győzte le két szavazattal. A választás eredményének kihirdetése után a prefektus felkérte az új polgármestert, hogy végérvényesen orvosolja a hivatalnokok között kialakult ellentéteket, és állítsa helyre a belső békét, majd lásson hozzá a várost érdeklő ügyek előmozdításához.¹⁴⁰

A román polgármester személye jelen esetben annyiban fontos, hogy az ő támogatásával dr. Bidu Valer, a kórház igazgató-főorvosa Kézdivásárhelyen is megalakította az ASTRA fiókszervezetét. A város román lakossága nem volt számottevő, de a helységbe bekerült értelmiségiek és hivatalnokok 1931. november 22-én megtartották az első önálló kultúrestjüket. Elsőként egy Ganea nevű gimnáziumi tanár tartott felolvasást Liviu Rebreanu íróról és két kiválasztott regényéből. Utána Dima Ioan iskolai igazgató tartott humoros előadást, amit dr. Bidu Valer visszaemlékezése követett, aki egy öt évvel korábban elhunyt román orvosprofesszorról beszélt. Dabu Gheorghe énekszámjai és Leu V. hegedűjátéka zárta az eseményt. Az elnök búcsúzóul elmondta, hogy ezután minden vasárnap rendeznek ehhez hasonló összejöveteleket.¹⁴¹

A később megjelenő lapszámokban a helyi magyar sajtó nem közölt hírt arra vonatkozóan, hogy tartottak-e még hasonló rendezvényt. A következő híradás 1932. december 1-jén arról szól, hogy az ASTRA szezont nyitó összejövetelt tartott, ahol a szónokok az egyesülés jelentőségét fejtegették, dr. Bidu Valer

Erdélyről beszélt, míg Nastasi Cornel polgármester Bukovináról érkezett. A *Szekely Ujság* a következőt írta az eseménnyel kapcsolatosan: „szó esett a revízió kérdéséről, azonban a felszólalások higgadt mederben folytak le. Este a Vigadó alsó termében társas vacsora volt minden incidens nélkül”.¹⁴²

1933-ban már egyre gyakoribbak a románság összejövetelei. Január 16-án dr. Suciú Sibianu Mircea tartott előadást a városháza nagytermében, március 14-én pedig Goga-estet szerveztek. Május 28-án az egész országban revizionizmus elleni tüntetések voltak, így az ASTRA vezetése Kézdivásárhelyen is utcai tüntetést szervezett. A főtéren felállított emelvényről dr. Bidu Valer kórházi-főorvos, Dima Ioan állami elemi iskola igazgató, Cosma Romulus városi főjegyző, Popescu számvevő és Georgescu nyugalmazott kapitány a határok sértetlenségéről beszélt. A fátylós felvonulást követően az ASTRA ünnepélyen dr. Bidu Valer a Iorga-féle székelység-elméletéről beszélt. November 12-től ismét megkezdte az egyesület a kultúrafejlesztő és ismertető előadásait a városháza nagytermében. Ugyanitt december 3-án teaestre hívták a közönséget, mely az újság szerint előreláthatóan nagy számban fog részt venni.¹⁴³

A kézdivásárhelyi EMKE választmánya és az ASTRA közötti feszültségről nincs tudomásom.

3. Humanitárius és betegsegélyező egyesületek

A 19. század folyamán kialakuló szegényügyi intézményrendszer legfontosabb tartópillérei azok az egyesületek voltak, melyek a szegénység és az ezzel járó, rossz körülmények közt élő társadalmi rétegek felkarolását tűzték ki célként. Az árvák és a munkaképtelen öregek támogatásán túl például a fiatalok bűnözés visszaszorítására is alakultak egyesületek. Az egészségügyi ellátás is humanitárius tevékenységként fogható fel, viszont a korszerű betegellátás megteremtése már nem csak a szegényebb réteg támogatására jött létre. A *humánus* gondolkodáson, a közjótékonyágon és a társadalmi egyesülésen alapuló munka jellemezte a korszak tehetősebb társadalmi rétegét, és ennek elsősorban a nők voltak a zászlóvivői.

Az erdélyi szász társadalomban az asszonyegyletek városi közösségekben már a 19. század elején megjelentek, de a század második felében már faluhelyeken is működtek. 1886-ban Teutsch püspök kezdeményezésére széles körben elterjedtek, és általában a helyi lutheránus lelkész felesége vagy a tanítóné vezette.

¹³⁸ Uo., 1922. december 21.

¹³⁹ Uo., 1928. január 8.

¹⁴⁰ Uo., 1928. január 29. és február 5. A 19 helyi tanácsosból 10-en Nastasi Cornelra, 8-an pedig dr. K. Kovács Istvánra szavaztak, egy szavazat érvénytelen volt, mert üres cédulával szavaztak.

¹⁴¹ Uo., 1931. november 29.

¹⁴² Uo., 1932. december 4.

¹⁴³ Uo., 1933. január 15., március 13., június 4., november 12. és december 3.

A kezdetben erős egyházi befolyás alatt álló asszonyegyletek célja az egyházi élet elősegítése, a szegények, árvák és betegek megsegítése volt. Ugyanakkor fontosnak tartották az iskolák, árvaházak, menhelyek, óvodák, népkonyhák és betegápoló intézetek létesítését. A kiváló iskolai eredményeket elért lányok továbbtaníttatásával a lányoktatást mozdították elő, de a népkönyvtárak létesítése is a női társadalom művelődési szintjének fokozatos emelését segítette elő. Önművelés céljából összejöveteleiken irodalmi műveket olvastak fel, verseket és színdarabokat tanultak, stb. A működésüket és karitatív tevékenységüket elsősorban tagdíjából és saját készítésű kézimunkák értékesítéséből finanszírozták, de alkalmanként különböző gyűjtéseket is szerveztek. Az asszonyegyletek a 19. század folyamán szervesen illeszkedtek be a férfiak irányította szász társadalomba, melynek következtében fokozatosan átrendeződtek a férfiak és asszonyok közötti viszonyok, ez pedig a falusi közösségekben is felgyorsította a polgárosodás folyamatát.¹⁴⁴ A magyar városi és a szász falusi nőegyletek hatására Kézdivásárhelyen is csakhamar sajátos nőmozgalom bontakozott ki.

3.1. Kézdivásárhelyi Jótékony Nőegylet

A 19. században kibontakozó nőmozgalom hatására a kor helyi nagyszonyjai mint báró Szentkereszty Stephanie, özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília, Székely Jánosné Imre Sarolta, gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina és még sok nőtársuk megfelelő érzékenységgel tapintottak rá a helyi társadalom égető, szociális problémáira. Kezdeményezésükre a hatóság támogatásával árvaházat, öregeknek menedékházat és kórházat létesítettek Kézdivásárhelyen.¹⁴⁵

A dolgozatban nem célozom az említett létesítmények kimerítő bemutatása, tekintettel arra, hogy a helyi hatóság, a vármegye és később az állam által is támogatott intézményként működtek, így kimerítő bemutatásuk egy következő tanulmány témája lehet. A helyi társadalom karitatív jellegű adakozása és szándéka azonban elsősorban a „három humánus intézet”¹⁴⁶ keretében bontakozott ki és nyilvánult meg, éppen ezért nem lehet teljesen eltekinteni sem tőlük. Ugyanakkor az intézmények maguk is adakozásból alakult társasági formában jöttek létre és működtek kezdetben.

A kézdivásárhelyi szociális és egészségügyi intézményrendszer megalakítása a zágoni származású báró

Szentkereszty Stephanie (1842–1906) nevéhez kapcsolódik. A korabeli Nyugat-Európát megjárt, arisztokrata származású nő hazatérve Zágonba, 1871. szeptember 21-én a vármegyében elsőként alakított nőegyletet: a *Zágoni Nőegyesületet*. Az összefogás eredményeként rövid idő alatt számba vették az árvákat, a szegényeket és az orvosi kezelésre szorulókat, majd a jószívű adományokból támogatásban részesítették őket.¹⁴⁷

A siker láttán a bárónő Kézdivásárhelyre és Sepsiszentgyörgyre is kiterjedő munkába kezdett. A Szentkereszty Stephanie által kezdeményezett első két intézmény Kézdivásárhelyen a *Háromszéki Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet* és a nevét viselő *Stephanie Menház* volt. A bárónő kezdeményezését a helyi hatóságok is támogatták, ugyanis egy 1871-ben megjelent községi törvény kötelezővé tette a helyhatóságoknak, hogy gondoskodjanak az illetőség szerint hozzájuk tartozó szegényekről.¹⁴⁸

1872. október 9-én a kézdi- és az orbaiszéki asszonyok támogatásával megalakították a leendő leányárvaház ideiglenes választmányát. Ezzel egyidőben a sepsiszentgyörgyi és erdővidéki asszonyok is hasonló mozgalomba kezdtek báró Szentkereszty Zsigmondné Haller Anna grófnő vezetésével. 1873. augusztus 5-én Maksán találkoztak a két *tábor* asszonyai, akik azért gyűltek ott össze, hogy a létesítendő árvaház helyét eldöntsék. Szentkereszty Stephanie és a mellette álló nagyszámú felsőháromszéki asszony elérte azt, hogy Kézdivásárhelyen létesüljön az új árvaház. A döntést elősegítette az is, hogy a kézdivásárhelyi tanács épületet és tűzfát adott a célra. Ezek után 1873. október 12-én az első tíz árva lány számára az egykori őrnagyi lakban megnyílt az árvaház.¹⁴⁹ Négy évi működés alatt az árvák száma 25-re növekedett, és annyira fejlődött az árvaház, hogy 1877-ben a belügyminisztérium önálló intézménnyé alakította azt *Háromszéki Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet* néven. Az intézet igazgatóságát Kovács Etelka kisasszony vezette, mellette az *árvaanya háztartási* dolgokat pedig édesanyja, özv. Kovács Lajosné végezte. A pénzügyekkel Baló László foglakozott. Az intézet egy öt osztályos iskolát is működtetett, ahol elemi iskolának megfelelő oktatásban részesültek a lányok, mellette pedig olyan munkára tanították őket, amely az intézetből való távozás után rendes és becsületes megélhetést biztosíthatott számukra.¹⁵⁰ 1879-ben Hankó Lászlóné Kovács Lotti és Pap Andrásné Nagy

¹⁴⁴ POZSONY Ferenc 1997, 72–76.

¹⁴⁵ INCZE László 2004, 228; POZSONY Ferenc 2009, 133; DIMÉNY Atrila 2010, 452.

¹⁴⁶ A helyi újságok többnyire így írnak róluk, illetve a választmányi üléseket és közgyűléseket is többnyire egy nap tartották.

¹⁴⁷ MÁLIK József és társai 1899, 375; *Székely Ujság*, 1931. február 8.

¹⁴⁸ PÁL Judit 2003, 397.

¹⁴⁹ MÁLIK József és társai 1899, 360–361; *Székely Ujság*, 1931. február 8.; PÁL Judit 2003, 398–399; INCZE László 2007, 115.

¹⁵⁰ *Nemere*, 1878. november 18.; ERDÉLYI Károly 1887, 7–21; MÁLIK József és társai. 1899, 361.

Karolina másodelnökök is segítették az árvaház működését.¹⁵¹ 1886-tól Szentkereszty Stephanie végleges otthonául az árvaházat választotta, így közvetlenül irányíthatta azt.¹⁵²

1899-ben a kor jeles és tehetős személyei mellett az elnöki tisztséget báró Szentkereszty Stephanie töltötte be, az iskolaszék Székely János református lelkész elnöklete alatt működött, az intézet igazgatója pedig Nagy Károly volt.¹⁵³ 1902-ben az elnöki tisztséget már gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina vette át, aki egészen a második világháború végéig látta el ezt a tisztséget. Az 1880-tól funkcióban lévő Nagy Károly igazgatót a húszas évek elején Balogh Katalin váltotta, aki az 1940-es években még funkcióban volt.¹⁵⁴

Az árvaház sikerét látva, Szentkereszty Stephanie 1874. augusztus 21-én a kézdivásárhelyi képviselőtestületet azzal a javaslattal kereste meg, hogy a várossal közösen hozzanak létre egy menedékházat a munkaképtelen szegény öregek számára. A kezdeményezés támogatásra talált, mert az ügy mellé állt többek között Szócs József polgármester, Benkő Pál egykori polgármester és országgyűlési képviselő, feleségével, Dénes Máriával, valamint Nagy Gábor városi főkapitány is. A bárónő munkáját Pap András tanácsos felesége, Nagy Karolina, a titkári minőségben tevékenykedő Erdélyi Károly felső népiskolai igazgató és Baló László polgári iskolai tanító mint felügyelő segítette. A második *humánus* intézetet 1874. november 8-án nyitották meg a város által átengedett épületben, ugyanakkor a bárónő iránti tiszteletből a *Stephanie Menház* nevet adták az intézménynek.¹⁵⁵ Egy kétszobás házban kezdett el működni, de 1904-ben a Vasút utcában egy új épületet építettek számára.¹⁵⁶ Az 1878-beli 12 személyhez képest 1896-ban 15 munkaképtelen szegényt gondoztak, kikre özv. Szotyori Jánosné felügyelőnő vigyázott.¹⁵⁷ Az intézmény adományok nélkül nem működhetett volna sokáig. A tárgyi és az anyagi támogatás mellett a rászorulókat étkeztetése is részben ettől függött.¹⁵⁸

A két *humánus* intézményhez néhány év múlva csatlakozott a közkórház is, melyről a későbbiekben lesz szó. A három intézménynek külön igazgatóbizottsága és választmánya volt, de a gyakorlati és szakmai feladatokat ellátó személyek kivételével a 20. század elejétől többnyire ugyanazok töltötték be a vezető tisztségeket, akiket már említettem az árvaház kapcsán. A *Stephanie Menház* első elnöke az egyik kezdeményező, Pap Andrásné Nagy Karolina lett,

akit halála után 1896-ban Benkő Pálné Dénes Mária követett 1902-ig. Ekkor a három intézmény elnöki tisztségét gróf Mikes Árminné Bethlen Klementinára bízták. 1878-ban Nagy Gábor városi főkapitány látta el a titkári teendőket, Szócs József polgármester a pénztáros feladatokat végezte.¹⁵⁹

Ilyen előzmények után, 1878. február 10-én alakult meg a kézdivásárhelyi *Jóteköny Nőegylet*. Székely Jánosné Imre Sarolta református papné és Bartha Józsefné Köpeczi Nagy Róza magyar királyi adótárnokné kezdeményezésére. A több mint 30 egybegyűlt nőnek Székely Jánosné megnyitó beszédében többek között a következőket mondta: „Reális, gyakorlatias századunkban a nőknek a tettek mezején is szép és nemes feladat jutott osztályrészül, mi nők is hordhatunk egy-egy fővényszemet a nemes eszmék építendő szent templomához; a jóteköny intézetek úgymint árvaház, menház, kórház megannyi bizonyíték a női ügybuzgóság és tetterőről, itt városunk kebelében is részben a leendő kórház létesítése is női kezekre bízott – ebből kifolyólag és áthatva azon meggyőződéstől, hogy minő szükséges egy összetartó kapocs közöttünk, úgy helybeli, mint ideszármazott nők között, mint kik között egy ideig a kor és rangkülönböztetés egy nagy válaszfalat vont, szükségesnek láttuk és célul tűztük ki egy »fillérestély« cím alatti társas összejövetelt hetenként egyszer összehozni, hol az egyenlőség, testvériség és a szabadság eszméi képviselve legyenek, hol a gazdag, mind szegény, az idős és fiatal, munkálkodás közben szellemileg és nemesen élvezve az időt hasznosítsa, közreműködve ének, zene, szavalat, felolvasás, elbeszélés stb. üdvös dolgok által – kinek-kinek tehetsége és ízlése szerint fennmarad a választás, miként közreműködni, azok pedig, kik ezzel nem akarnak, épp oly jól tesznek, ha az estélyeken megjelenve, mint hallgatók, és kézi munkával foglalkozva társalognak”. Majd a „fillérestélyek célját és működési körét ismertette: „(1) Lehetőleg egyszerűen, példának okáért mosó- és szövetroháiban, nem kivágott estélyi szabású öltözékben (a selyem estélyeinkről száműzve van, és ki abba jelenik meg, adózik) kötés, vagy más könnyebb szerű munkával az estélyen megjelenni 8 krajcár belépti díj mellett. (2) »Fillérestélyeink« mindenike más-más célra, úgymint házi szegények, árvaház, menház, kórház stb. javára rendeztetik. (3) Egy választmány kinevezése... és egy 30 tagból álló vegyes tudniillik férfiak és nőkből álló bizottmány kinevezése. (4) Fillérestélyeink végcélja egy jóteköny nőegylet felállítása, épp e cé-

¹⁵¹ *Székely Közlöny*, 1879. december 21.

¹⁵² BOGA Olivér 1991, 11.

¹⁵³ MÁLIK József és társai 1899, 361.

¹⁵⁴ *Székelyföld*, 1905. december 24.; *Székely Hírlap*, 1909. július 18.; *Székely Ujság*, 1928. március 25. és 1940. április 7.

¹⁵⁵ *Nemere*, 1878 november 18.; MÁLIK József és társai 1899,

364; *Székely Ujság*, 1931. február 8. és augusztus 9.

¹⁵⁶ *Székelyföld*, 1904. május 22.

¹⁵⁷ MÁLIK József és társai 1899, 364.

¹⁵⁸ *Székely Közlöny*, 1880. január 4.

¹⁵⁹ *Nemere*, 1878. november 18.; *Székelyföld*, 1905. december 24.; *Székely Ujság*, 1922. április 23.

lért kell hogy némi alapra szert tegyen kis egyletünk. A »fillérestély-egylet« alapító tagsági díja egy évre 2 Ft, rendes tagság 1 Ft, pártoló tagság 50 kr, tovább estélyeink, bár mindig jótékony célra rendeztetnek – a jövedelem fele része takarékpénztárba tőkésítetik”. A megnyitó beszéd után ideiglenes elnöki tisztségre Székely Jánosné, másodelnöknek Bartha Józsefné, titkárnak pedig Harmath Domokosné Vertán Jozefát választották, ugyanakkor felállítottak egy 20 tagú bizottságot, és kijelöltek egy 5 tagból álló szabálykészítő bizottságot is.¹⁶⁰

A fillérestélyeket eleinte minden hét péntekén, a városháza nagytermében tartották, melyekre a meghívókat a *Nemerében* is közzétették. Az estélyek mellett például majálist és kézimunkákból tárlatot szerveztek. Az összegyűlt bevételről mindig nyilvános számadást készítettek, ezáltal megköszönve az önzetlen adományokat, melyeket a későbbiekben a fent megjelölt célra fordítottak. 1878. október 6-án a Közművelődési Egyesület zene- és dalszakosztályával közösen kerti *sétahangversenyt* és gyűjtést rendeztek a Boszniában megsebesült magyar harcosok segélyezésére.¹⁶¹ A műsoros, mulatsággal egybekötött fillérestélyek gyakorisága csökkent a későbbi években, de továbbra is a *Jótékony Nőegylet* egyik legfontosabb bevételi forrása maradt.

Az egyesületet azonban nem csak dicséret érte. Az 1880-es évek elején *Figyelő* álnév alatt megjelent egy újságcikk, melyben a szerző három pontban bírálta a *Jótékony Nőegylet*et. Elsőként a fillérestélyeken kialakult kasztrendszert ellenezte, ami szerinte elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a rang, a pénz, az értelmiség és az arisztokrácia képviselői külön csoportokat alkotnak. Másik észrevétele, hogy a drága selyem és egyéb anyagokból készült ruhákban megjelenő hölgyek elrettentik a szerényebb anyagiakkal rendelkező, de műveltségüknél fogva a tagságba jól beleillő személyeket. Harmadik megjegyzésként a felolvasásokat inkább mulattatónak, mint hasznosnak ítélte, illetve nehezményezte, hogy az előadásokon a jelenlévők többsége nem a műsorra figyel, hanem egymással hangosan beszélget.¹⁶² Valószínűleg az írásra reagálva a nőegylet 1880. május 18-ra, pünkösöd harmadnapjára *cretonbálba* hívta a vidék, valamint a város művelt hölgy- és férfiközönségét. A bált egyszerű és fesztelen táncmulatsággként hirdették meg.¹⁶³

1878–1879-ben az egyesületet az ideiglenesen megválasztott vezetőség tartotta életben. Az öt tagú választmányban a már említett személyek mellett Szabó Istvánné pénztárnok, Kovács Etelke jegyző és Török Bálintné titkár tevékenykedett. Az utóbbi Ha-

mar Domokosné váltotta a tisztségben. Munkájukat a 15 tagú bizottmány segítette: Balog Izráné, Fejér Károlyné, Kovács Istvánné papné, ifj. Jakab Istvánné, Welnreiter Györgyné, özv. Fitzus Mártonné, Balog Ilona, Barthos Balog Irma, Dobál Pepi, Bölcskévi Ilona, Miletz Mariska, Jakab Vilma, Kis Klára, Simó Vilma, Kovács Etelka. Velük együtt a tagságot alkotta a még 26 tiszteletbeli- és az 52 pártoló tag.¹⁶⁴

A kézdivásárhelyi *Jótékony Nőegylet* 1880. március 15-én megtartott közgyűlésen választották meg a nőegylet végleges elnökségét, miután 1879. december 17-én a belügyminiszter jóváhagyta a közgyűlés által felterjesztett alapszabályt.¹⁶⁵ Az új és megerősített alapszabály értelmében elnöknek özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emíliát, alelnököknek Szócs Józsefné Balogh Annát (polgármesterné) és Székely Jánosné Imre Saroltát (református papné), pénztárosnak Balogh Jánosné Vízi Emmát, Török Bálintné ellenörnek, ifj. Sebők Józsefet titkárnak és Kovács Etelkát jegyzőnek választották. A bizottmányi tagoknál nem történt változás. Az egyesületnek tagja volt még báró Szentkereszthy Stephanie is, de ő benne már vezető beosztást nem vállalt.¹⁶⁶

A kézdivásárhelyi *Jótékony Nőegylet* 1880. május 4-én tartotta legközelebbi évi közgyűlését, a városháza nagytermében. Az eseményt özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília nyitotta meg, aki beszédét azzal kezdte, hogy rövidesen elköltözik a vidékre,¹⁶⁷ de ez nem fogja gátolni abban, hogy elnöki kötelességének eleget tegyen. A családban történt *mostoha események* és közügyek élén való tevékenységek nehézsége ellenére a *Háromszéki Jótékony Nőegylet* elnöki tisztségét is elvállalta, mert ez a munkakör és a nemes ügyekkel járó elfoglaltság mindig *üditőleg hatott lelkére*. A beszéd egyben elnöki székfoglaló is volt, melyben az elnökasszony elkötelezte magát arra, hogy az Erzsébet királynő elnöklete alatt működő országos *Jótékony Nőegylet* célkitűzését követve kíván tovább tevékenykedni. A részvét, a könyörület és jótékonyág szem előtt tartásával a nőnevelést állította a nők *első és legszentebb* feladatának, melynek eléréséhez felkérte Kézdivásárhely és vidéke vagyonos osztályának hölgyeit, hogy műveltséget és adakozó kedvet tanúsítva minél többen csatlakozzanak az egylethez.

Ezen a közgyűlésen került szóba egy „*Vereskereszt*” nőegylet alakítása is, melynek létrehozására átiratban kérték a *Jótékony Nőegylet*et. Az létesítendő egylet alapszabályainak tanulmányozására és megvitatására Székely Jánosné alelnök vezetésével egy bizottságot neveztek ki, melyben Vízi Istvánné, Kovács Áronné, Jancsó Mózesné, Török Bálintné, Kovács Istvánné

¹⁶⁰ *Nemere*, 1878. február 14.

¹⁶¹ Uo., 1878. május 22., október 6. és 8.

¹⁶² *Székely Közlöny*, 1880. február 29.

¹⁶³ Uo., 1880. május 9.

¹⁶⁴ Uo., 1880. március 4.

¹⁶⁵ *Székelyföld*, 1882. június 29. és július 2.

¹⁶⁶ *Székely Közlöny*, 1880. március 28.

¹⁶⁷ Átmenetileg fiához, Ákosfalvára költözött.

(papné), Baló Lászlóné, Kovács Etelka, Bölcskévi Ilona, ifj. Sebők József vettek részt. Ugyanakkor elhatározták, hogy a meglévő kevés pénzalap javára a nyár folyamán több mulatságot szerveznek. A bálrendező bizottság elnökeinek Bak Pálnét és Székely Jánosné, tagoknak Bölcskévei Ilonát, Kiss Klárát, Szócs Vil-mát, Jancsó Amált, Nagy Terézt, ifj. Sebők Józsefet és legifjabb Jancsó Mózeszt választották.¹⁶⁸

Özv. Cserey Jánosné a 19. század végének egyik legaktívabb háromszéki nagyasszonya volt. Nevéhez fűződik a Székely Nemzeti Múzeum alapítása, de ott találjuk az *Erzsébet árvaleány-nevelő intézet*, a *Stephanie Menház*, a *Rudolf Kórház* alapító tagjai között is. A sepsiszentgyörgyi és a kézdivásárhelyi *Jótevény Nőegylet* alapításánál is jelen volt, később pedig mindkettő elnöki tisztségét is cselekvően és tudatosan vállalta.¹⁶⁹

A kézdivásárhelyi *Polgári Leányiskola* létrehozása is elsősorban özv. Cserey Jánosnéhoz és segítő nőtársaihoz kapcsolódik. A többéves múltra visszatekintő kezdeményező és szervező munka eredményeként 1899-ben nyílt meg az egyetlen olyan intézmény a környéken, melynek létrehozója és fenntartója egy civil szervezet volt. Igazgatónak a *Polgári Fiúiskola* akkori magyartanárát, Balázs Márton (1867–1948) kérték fel, aki egészen nyugdíjba vonulásáig vezette az intézményt. Kezdetben az elemi iskola épületében kaptak helyet, ami az egyre növekvő tanulói létszám következtében épületgondokhoz vezetett. Az intézmény fenntartását és működtetését az államosítás révén próbálták orvosolni. Már 1901-től kérvényezték, de csak 1904-ben államosították az iskolát. Ezt követően már állami támogatásban részesült, ami 1911-ben egy új iskolaépület átadásában finalizálódott.¹⁷⁰

A 19. század végére a *Jótevény Nőegylet* a társadalmi élet központja lett. A rendszeresen megszervezett fillérestélyein, farsangi *kalikó* jelmezes és álarcos bálja-in, nyári mulatságain találkozhattak a város és vidéke művelt és tehetős polgárai. Rendszerint az egyesület által rendezett összejövetelek voltak a legnépesebbek. Ennek eredményeként 1899-re az egyesület takarékpénztárban lévő alapvagyonra közel 3000 forintot tett ki, de évente ennél sokkal többet osztottak szét karitatív céllal.¹⁷¹

A *Jótevény Nőegylet* mindenkori tisztikara is garanciát jelentett a humanitárius célokra adakozó közönségnek. 1899-ben az elnöknő munkáját három másodelnök: Nagy Mózesné Nagy Róza föld-birtokosné, Székely Jánosné Imre Sarolta református

papné és ifj. Jakab Istvánné Zakariás Vilma, a *Kézdivásárhelyi Takarékpénztár* igazgatójának felesége segítette. Továbbá Kiss Károlyné pénztáros, Török Bálintné ellenőr, Kovács Amál jegyző és dr. Balogh Vendel (1855–1917) ügyvéd, mint egyesületi titkár vállaltak szerepet a vezetőségben.¹⁷² A város előkelő férfitársadalma rendszerint kevesebb tisztséget vállalt a nőegyesület mindennapi életében, de feleségeik révén folyamatosan támogatták azt.

Özv. Cserey Jánosné 1905. november 4-én bekövetkezett halála után december 10-én a humanitárius intézmény élére zabolai gróf Mikes Árminné Bethlen Klementinát választották meg díszelnöknek, aki egészen a kommunista diktatúra kezdetéig látta el ezt a tisztséget. Az elnöki feladatokat özv. Nagy Mózesné (1826–1907) vállalta fel, aki 1907. november 15-ig, 81 éves korában bekövetkezett haláláig vezette az együletet. Őt követte az elnöki székben ifj. Jakab Istvánné (1852–1928). Mellettük 1912-ig olyan személyeket találunk, mint Kiss Lajosné Jancsó Albina és Török Bálintné alelnökök, bizottsági felügyelő elnök Baló László polgári iskolai igazgató, titkárok Balázs Márton, majd Tóth Balázs főgimnáziumi tanár, valamint a jegyző Balázs Mártonné Tauber Róza, akit Bíró Sándor polgári iskolai tanár váltott. 1911. végén 154 tagja és több mint 18 000 korona alapvagyonra volt a *Jótevény Nőegyesületnek*.¹⁷³

Az egyesület humanitárius szerepe az első világháború kitörésével felerősödött. 1914 nyaratól a nőegylet tagjai férfiak társaságában járták a várost, és gyűjtöttek a hadba vonult katonák családtagjainak. Ősztől már a katonák téli ruházatának kiegészítésén dolgoztak, de a frontról hazakerült sebesült katonák kötözését és ápolását is segítették. A háború ideje alatt sem hagyták abba a műsoros estélyeket, mert az ebből származó anyagi jövedelemre egyre nagyobb szükség volt.¹⁷⁴

A háborút követő években a humanitárius intézmények támogatása, a házi szegények felkarolása továbbra is a *Jótevény Nőegyesület* elsődleges feladata maradt. Az 1930-as évek gazdasági válsága Kézdivásárhelyen is megmutatkozott. Egyre nagyobb szükség volt arra, hogy az elszegényedő társadalmi rétegeket, csoportokat és személyeket felkarolja valaki. 1931-re az egyesület takarékpénztári tartalékai is rendre kimerültek, ennek ellenére a szilveszteri teaestélyek, a Kalikó álarcos bálók és egyéb mulatságok alkalmával összegyűlt bevételt minden évben hagyományosan szétosztották a rászorulóknak között.

¹⁶⁸ Uo., 1880. május 9.

¹⁶⁹ *Székely Ujság*, 1905. november 9. és 1923. november 25.

¹⁷⁰ SZABÓ Judit 1997, 92–93; INCZE László 2004, 223–224; *Székelyföld*, 1904. február 28.; *Székely Ujság*, 1912. május 12. és 1928. szeptember 30.

¹⁷¹ MÁLIK József és társai 1899, 375; *Székelyföld*, 1904. január

28.

¹⁷² MÁLIK József és társai 1899, 375.

¹⁷³ *Székely Ujság*, 1905. november 9. és 16., november 26.; *Székelyföld*, 1905. december 10.; *Székely Ujság*, 1912. május 9., 12., 14. és 16.

¹⁷⁴ *Székely Ujság*, 1915. május 6.

Az anyagi gyűjtésen kívül az egyesület műsoros estjei fontos szerepet töltek be a magyar nemzeti kultúra ápolásában, annál is inkább, mert az egyesület továbbra is a társadalmi élet középpontjában volt.¹⁷⁵ 1932 tavaszán a *Háromszékmegyei Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet* javára rendezett estélyeken Kovács András, dr. Török Andor, Szócs Mihály, dr. Elekes Béla, dr. Fekete András, Ujlaki János, dr. Molnár Dénes, dr. I. Diénes Ödön és dr. I. Diénes Jenő tartottak előadásokat. A befolyt jövedelmet az árvaház megsegítésére fordították.¹⁷⁶

1935-ben a *Jóteköny Nőegylet* elnöki tisztségét Tóth Balázné Szabó Teréz töltötte be. Férje Kézdivásárhely egyik jelentős személyisége volt, főgimnáziumi tanár és igazgató, aki számos egyesületben töltött be tisztségeket, de volt bankigazgató és országgyűlési képviselő is.¹⁷⁷ A nőegyesület pénztárosa ugyanekkor Fülöp Kálmánné Ugray Mária volt, dr. Gyöngyössy István királyi járásbíró (Sárkány, Fogaras vármegye), majd nyugalmazásáig királyi ügyész pedig a számvizsgáló bizottságot képviselte.¹⁷⁸

A második világháború az egyesület belső életében is nehézségeket hozott. Az időközben elnöki tisztséget vállaló dr. Fekete Andrásné Bajkó Kálmánné váltotta, de 1942 telének végén ő is lemondott. Az elnöki tisztséget ekkor Vargha Etelka vállalta fel. A lemondások mögött ekkor elsősorban a város női társadalmának érdektelensége állt. Az új elnöknő székfoglaló beszédét elsősorban a távol maradt asszonytársaihoz intézte.¹⁷⁹ A háborús viszonyok között a *Jóteköny Nőegylet* is a túlélésért küzdött, azonban továbbra sem hanyagolta el elsődleges célját. Az egyesület végleges bezárása ebben az esetben is a kommunista diktatúra kialakulására esik.

3.2. A kézdivásárhelyi Kórház Egyesület és Rudolf Kórház

A korszerű beteggondozás Kézdivásárhelyen a kiegyezés utáni egyesületi mozgalmak idején bontakozott és épült ki. A korábbi időszakban az egészségügyi ellátást a 18. század harmadik negyedétől felállított 2. székely határőr gyalogezred orvosai végezték, akik a kaszárnya falain kívül is tevékenykedtek. 1830-ban a gyalogezred orvosát már egy szakképzett bábaasszony is segítette. 1861-ben gyógyszerészterület alapításával székelyföldi viszonylatban Marosvásárhely után a második helyen állt Kézdivásárhely, ugyanis már itt is két patika működött, egy-egy segéddel és laboránszal.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Uo., 1922. június 15., 1925. január 18., 1931. január 1. és február 15.

¹⁷⁶ Előadások 1932-ből, különnyomat a *Székelyföld* II. évfolyamából.

¹⁷⁷ 1947. június 22-i gyászjelentő.

¹⁷⁸ *Székely Ujság*, 1935. április 14.

¹⁷⁹ Uo., 1942. március 29.

A gyakori járványok miatt a 19. században egyre több helyen vált fontossá a kórház létesítése. Ebben az időben Kézdivásárhely településszerkezeti adottságai közegészségtani szempontból valóságos járványtani gócot jelentettek, ugyanis a város lakosságának több mint fele egyszobás lakásban, korszerű vízhálózat és közművesítés nélkül élt.¹⁸¹ 1846-ban már Háromszéken is megfogalmazódott az igény egy kórház felállítására. Gábriányi József gyógyszerész felajánlotta, hogy ellátja a létesítendő kórházat gyógyszerekkel, amennyiben ezt Kézdivásárhelyen építik fel. A város vállalta a tervek elkészítését, és ingyen telket ajánlott fel erre a célra, viszont állami beruházás hiányában végül is elnapolták a kórházépítést.¹⁸²

A szabadságharc utáni időben, a Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában beinduló kórházakra hivatkozva, az állam továbbra sem hagyta jóvá a kézdivásárhelyi építkezést. A hatóság hozzáállása 1867 után sem változott, ezért 1874-ben a város és környékének közössége báró Szentkereszty Stephanie segítségét kérte. A korábban említett leányárvaház és az öregek menháza létesítése után azt remélték, hogy ő a kórházalapításban is sikerrel fog járni. Az anyagi fedezetet viszont továbbra is a város tehető polgáraitól várták, annak ellenére, hogy a már létező egyesületek fenntartása is rájuk hárult. A kórház építésével kapcsolatosan az első közgyűlést 1877. november 21-re hívták össze, ahol elhatározták, hogy a két korábbi intézet mintájára fogják létrehozni. A *Kórház Egyesület* alakuló közgyűlésére 1878. január 13-án került sor, egy hónappal korábban, mint ahogy a *Jóteköny Nőegyesületet* életre hívták.¹⁸³

Az egyesület korai tevékenységére vonatkozó adatokat dr. Boga Olivér nyugalmazott kórházigazgató gyűjtötte össze, az intézmény 100 éves évfordulójára.¹⁸⁴ Innen tudjuk, hogy a *Kórház Egyesület* első vezetőségét Szentkereszty Stephanie elnök, Székely János református lelkész alelnök, Nagy Károly jegyző és Erdélyi Károly titkár alkotta. 1880-ban a közgyűlés hat évre Igazgató Tanácsot választott, melyet vagyonkezeléssel és anyagi felelősséggel bízott meg. Igazgatósági elnöknek Szócs József polgármestert, igazgatósági jegyzőnek Benkő Sándor rendőrfőkapitányt, pénztárosnak Kovács Károly kereskedőt jelölték. A kórház főorvosának dr. Sinkovits Ignácot, orvosoknak pedig dr. Cseh Károlyt, dr. Barabás Sándort, dr. Szini Gyulát és dr. Sinkovits Aurélt választották. Két tiszteletbeli orvos is képviselte az Igazgató

¹⁸⁰ BOGA Olivér 1991, 7; PÁL Judit 2003, 391.

¹⁸¹ BOGA Olivér 1991, 6; PÁL Judit 2003, 338, 642.

¹⁸² CSEREY Zoltán 2009, 238.

¹⁸³ MÁLIK József és társai 1899, 380; *Székely Ujság*, 1931. február 8.; BOGA Olivér 1991, 8; PÁL Judit 2003, 395.

¹⁸⁴ BOGA Olivér 1991, 8–13.

Tanácsot: az egyik dr. Antal Mihály megyei főorvos, a másik pedig dr. Fuchs Ignác volt.

Az egyesület elsődleges feladata a megfelelő mennyiségű pénzalap előteremtése volt a kórház beindításához. Ennek érdekében gyűjtőíveket indítottak, mulatságokat szerveztek, képkiallításokat rendeztek. A gyűjtőmunkába a *Jótekonny Nőegylet* is besegített, de ennek ellenére a pénzalap nehezen gyűlt. A város azal támogatta az ügyet, hogy a létesítendő kórház számára felajánlotta az egykori kapitányi szálló épületét. A támogatás reményében az új intézmény névadójának Rudolf trónörököszt kérte fel az egyesület, de a várt támogatást nem kapták meg tőle, mert a 3000 forint alapítókat a nevéhez méltatlannak tartotta.

1883 őszére egyértelművé vált a *Kórház Egyesület* számára, hogy önerőből nem képes megnyitni és fenntartani a kórházat. A megoldást az *Országos Vereskereszt Egyesülethez* való csatlakozás jelenthette, melynek érdekében csakhamar meg is tették az első lépéseket. A kölcsönös feltételekhez kötött egyesülésnek viszonylag gyorsan meglett az eredménye. A *Kórház Egyesület* szervező munkája révén Kézdi és Orbai járásokban tíz *Országos Vereskereszt fiókegylet* alakult, összesen 634 taggal, akik vállalták a tagdíjak rendszeres fizetését. Ennek alapján a *Vereskereszt Egyesület* a létesítendő kórház számára vállalta az évi 1200 forint támogatást, átengedte a fiókegyletektől befolyt tagdíjak kétharmadát, és biztosított két ápolónőért. A feltételek és kötelezettségek véglegesítése után 1884. március 1-jén megtörtént az *Országos Vereskereszt Egyesülethez* való csatlakozás. Néhány napra rá Kézdivásárhely tanácsa a kórház számára átadta a *Kézdivásárhelyi Vereskereszt fiókegyletnek* az egykori kapitányi szálló épületét. A fiókegylet elnökségét Hankó László középbirtokos, özv. Cserey Jánosné Zathureczky Emília, Apor János, Török Bálintné Balogh Mária, a későbbi polgármester Török Andor édesanyja, Hollaky Attila főszolgabíró és Gábor Béla alkotta. A kórház működését engedélyező jóváhagyást 1884. július 29-én adta ki a városi hatóság nevében Szöcs József polgármester, valamint a tiszti főorvos részéről dr. Sinkovits Ignác főorvos és Varga József főigazgató. 1884. október 5-én a *Kórház Egyesület* közgyűlése az igazgatósági tanácsba elnöknek Szöcs József polgármestert, jegyzőnek Kovács István református lelkészt, pénztárosnak Kovács Károly fűszerkereskedőt, ellenőrnek Baló László felső népiskolai tanítót ügyésznek pedig dr. Pethő Józsefet választotta. Igazgatósági tagok lettek id. Tóth Istvánné Jancsó Rebeka szeszgyár-tulajdonosné, Szabó Mózesné Sebesi Ilona birtokosné, ifj. Kupán József kereskedő, Székely János református lelkész, Kovács

Dániel városi tanácsos, ifj. Jakab Istvánné Zakariás Vilma földbirtokosné, K. Csiszár József, Ambrus Albert szeszgyáros, Kölonte Mózes kisbirtokos és boráros, ifj. Tóth István szeszgyáros, Nagy Ferencné Csiszár Sára szeszgyár-tulajdonosné, Tóth Sámuel királyi postamester, Szabó Elekné Oláh Anna barátosi kisbirtokosné, Benkő Gyula takarékpénztári főkönyvelő és Vertán Vencel divatárus. Az orvosi kart dr. Sinkovits Ignác főorvos-igazgató valamint dr. Barabás Sándor, dr. Szini Gyula és dr. Sinkovits Aurél tiszteletbeli orvosok alkották.¹⁸⁵

A *Kézdivásárhelyi és Vidéki Rudolf Kórház* ünnepi megnyitójára 1884. október 19-én került sor.¹⁸⁶ Ezt követően a *Kórház Egyesület* és *Kézdivásárhelyi Vereskereszt fiókegylet* tevékenysége szorosan egybekapcsolódik, és egyetlen céljuk az intézmény fenntartása és működtetése. A Székely János református lelkész által kidolgozott kórházi szabályzatot előbb az *Országos Vereskereszt Egyesülettel* egyeztetették, majd a végleges változatot 1886. augusztus 25-én a belügyminisztérium is jóváhagyta.¹⁸⁷ A 40 cikkelyt tartalmazó első alapszabályzat a kórház adminisztratív, gazdasági és szakmai hatáskörét volt hivatott meghatározni. Ennek 17. pontja a kórház alapvagyonát veszi számba. Az ingatlanokból, tagdíjakból, hagyatékokból, önkéntes adományokból és főként az *Országos Vereskereszt Egylet* által nyújtott támogatásra épülő vagyon gyarapodását az is segítette, hogy a város és az itt székelő bíróságok is átengedték az intézménynek a különböző büntetésekből befolyt pénzek egy részét, valamint a kulturális előadások, bálók tartásából befizetett összegekből is juttattak a kórháznak. Az intézmény megszűnése esetén az alapvagyon jogos örökösének a háromszéki *Erzsébet Arvaleány-névelő Intézetet* határozták meg.

A kórház a rendszeres támogatásnak köszönhetően folyamatosan fejlődött, és ezzel együtt egyre több beteget tudott ellátni. 1895-re már szükségessé vált az ingatlanok bővítése, célszerű átrendezése, amire akkor nyáron közel 18 000 forintot fordítottak. 1896-ban a kórház felügyeletét báró Szentkeresztly Stephanie elnöklete alatt igazgató-gondnokként Dobay János rendőrkapitány, főorvosként dr. Szini Gyula járásorvos, rendelő orvosként dr. Szentpéteri Bálint körorvos és dr. Bardócz Gyula gyakorló orvos látta el. Az intézmény vagyonkezelését dr. Bánffy Zsigmond vezetésével K. Csiszár József, ifj. Jakab István, Fejér Antal, Benkő Gyula, Benkő István, Kovács Károly és dr. Balogh Vendel végezte, minden díj nélkül.¹⁸⁸

A *Vöröskereszt Egylet* kézdivásárhelyi fiókegylete a 19. század végén 17 évi működés után az egyik legeredményesebb helyi egyesület volt a városban, de

¹⁸⁵ BOGA Olivér 1991, 13; 22–23.

¹⁸⁶ ANTAL Mihály 1899, 380; BOGA Olivér 1991, 23.

¹⁸⁷ BOGA Olivér 1991, 14–21.

¹⁸⁸ ANTAL Mihály 1899, 380.

ezt nem kizárólag a tagságnak köszönhetette. 1899-ben 153 tag szerepelt az egyesület pénztárnaplójában, ami évi 205 forint tagdíjat jelentett. Ez az összeg jóval kevesebb volt annál, amennyit a központ elvárt a fiókegylettől, de ennek ellenére a kórház támogatására továbbra is jelentős mennyiségű pénzt utalt vissza. Dr. Balogh Vendel ügyvéd, a fiókegylet vezetőségi tagja 1899. évi beszámolóját azzal a kéréssel zárta, hogy a jövőben az elvesztett tagok helyett újabb és buzgóbb tagok gyűjtése lesz a feladat.¹⁸⁹

A 20. század elején az egyesület a megyei vöröskereszt szervezetbe tagolódt be, de 1912-ben ismét alkalom adódott a különválásra. Az újralakult *Vörös Kereszt Egylet* kézdivásárhelyi fiókjának elnöki tiszttségét Elekes Báláné Zakariás Róza táblabírónéra és dr. Vargha Béla ügyvédre bízta a több mint 75 személyből álló tagság. Aelnököknek ifj. Jakab Istváné Zakariás Vilmát, ifj. Tóth Istvánné Szabó Rózá, Hász József királyi ügyész és Benkő István szeszgyárost választották.¹⁹⁰ Az egylet feladatai között továbbra is szerepelt a helyi kórház támogatása, ami abban is megnyilvánult, hogy a választmányban a kórház részéről is voltak küldöttek. A háború közeledtével azonban a sebesült katonák és hozzátartozóik támogatása lett a legfontosabb feladata. A helyi újságokban főleg 1915-től kezdődően lehet sokat olvasni az egylet működéséről. Az impériumváltást követően felszámolódt, mert a központi szervezet Budapesten maradt, de 1940-ben 357 taggal dr. Vargha Béla elnöke alatt a *Magyar Vörös Kereszt* fiókjaként ismét újralakult. A két világháború között az egylet tagságát a *Kórház Egyesület* keretében találjuk. Dr. Vargha Béla ügyvéd, mint a *Kórház Egyesület* elnöke, az egyesület fennállásáig töltötte be a tisztséget gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina védnöksége alatt.¹⁹¹

A 20. század első évtizedében a *Rudolf Kórház* irányítását és felügyeletét a *Kórház Egyesület* igazgatótanácsa látta el. Dobay János tanár, az akkori kórház-igazgatóság ügyvezetőjének jelentéséből ismert, hogy 1904–1907 között milyen változások történtek az intézmény életében.¹⁹² Mivel az *Országos Vereskereszt Egyesület* az egyéb teherállalás mellett nem tudott kellő számú ápolónót biztosítani a kórház számára, néhány éven keresztül gondot jelentett a kórházi betegápolás és a kórtermek tisztán tartása. Ennek javítása érdekében előbb protestáns diakonistákat igyekeztek megnyerni az intézet számára, de miután ez nem sikerült, 1908. január 1-jétől 7 ferences apácát bízták meg a feladattal. A négy év alatt a tisztviselők között

is történt változás. Dr. Szini Gyula halálát követően dr. Dávid János kórházi osztályorvost bízták meg az igazgatói teendővel, de ő 1908. novemberében lemondott erről a tisztségről. Osztályorvosnak visszahívták dr. Szentpéteri Bálintot, aki körorvosként korábban már dolgozott Kézdivásárhelyen.

A *Kórház Egyesület* alapszabályának értelmében 1917. január 1-jétől a *Rudolf Kórház* Kézdivásárhely város tulajdonába és kezelésébe került volna át. Tekintettel arra, hogy a kórházépítés és kórházi berendezés a tervezettnél hamarabb elkészült, az egyesület vezetősége módosítani kívánta az alapszabályt annak érdekében, hogy az átadásra már 1911. január 1-jével sor kerülhessen. Ezt indokolta az is, hogy a kórházi igazgatóság, az orvosi és tisztviselői kar 6 éves megbízatása 1910. december 31-én lejár, és nem látják értelmét egy újabb megbízatásnak.¹⁹³ A tervezett átadásra soha nem került sor, annak ellenére, hogy 1911. január 13-án létrejött egy szerződés a *Kórház Egyesület* és városi tanács között.¹⁹⁴

A kórház és az egyesület életében a gyökeres változások 1916-ban kezdődtek el. A várost megszálló román, majd német katonaság hadikórházként használta *Rudolf Kórházat* és a korábbi vezetőségi tagokból senkit sem engedett be az intézménybe. A katonai lefoglalás és a későbbi menekülés során a kórház majdnem teljes felszerelése megsemmisült. A *Kórház Egyesületnek* az 1918. év végén sikerült újra megnyitani az intézményt, de akkor az új hatalommal támadtak gondjaik. Végül 1924. január 6-án államosították a kórházat, de a hivatalos átadásra csak október 18-án került sor. A korábbi 120 ágy helyett azonban csak 60 ágyal indították el, ami jelentős anyagi veszteséget jelentett az intézménynek.¹⁹⁵

Az államosítást követően a rendelet szerint a kórház tulajdonosa továbbra is a *Kórház Egyesület* maradt volna, csak a vezetése lett állami.¹⁹⁶ Végül azonban nem ez történt. Előbb jogtalanul megfosztották az egyesületet a vagyonától, majd 1928-ban a nehezen fenntartható intézményt az egészségügyi minisztérium felajánlotta Kézdivásárhely tanácsának, de miután ez sem vállalta, átadták a megyének. 1930-ban a *Kórház Egyesület* a megyéhez fordult a tulajdon visszaszerzése végett.¹⁹⁷

1940-ben, a második bécsi döntést követően a kórház visszakerült az egyesület ügykezelésébe, mely kezdetben magánkórházként igyekezett fenntartani. 1941–1942-ben már a kórház államosításáról folytattak tárgyalásokat a magyar kormánnyal,

¹⁸⁹ *Székelyleföld*, 1900. február 11.

¹⁹⁰ *Székelyleföld*, 1912. január 30.

¹⁹¹ Uo., 1915. január 3., március 2. és 28., április 1., 4., 8., 11. és 13., július 29., 1942. február 1., július 26., szeptember 27., október 11. és 25.

¹⁹² *Székelyleföld*, 1909. január 3. és 6.

¹⁹³ Uo., 1909. január 6.

¹⁹⁴ BOGA Olivér 1991, 40–41.

¹⁹⁵ Uo., 35, 40–41; *Székelyleföld*, 1924. október 26.

¹⁹⁶ *Székelyleföld*, 1924. október 26.

¹⁹⁷ *Székelyleföld*, 1931. március 29.

melynek eredményeként 1942. április 26-án a *Kórház Egyesület* magyar állami tulajdonba helyezte a helyi kórházat.¹⁹⁸ Ez volt egyben a *Kórház Egyesület* feloszlásának utolsó mozzanata. Helyébe létrehozták a *Szentkereszty Stephanie Kórház Alapítványt*, melynek működését a későbbi kommunista hatalom jelentősen korlátozta.

Összefoglalás

Gróf Széchenyi István és gróf Wesselényi Miklós kezdeményezésére Magyarország és Erdély városaiban is elkezdődött a lakosság sajátos érdekek és értékek mentén történő önszerveződése. A folyamatból Kézdivásárhely népeisége, polgársága sem maradt ki.

A 19. század közepére Erdélyben a különböző nemzeti közösségek (magyarok, szászok, románok) saját identitásuk erősítése végett, a kor szellemének megfelelően létrehozták saját etnikai alapon szervezett közművelődési egyesületeiket. Elsőként, 1841-ben az erdélyi szász közösség hívta életre a *Verein für Siebenbürgische Landeskunde* nevű honismereti egyesületet, mely elsősorban az 1803-ban, báró Bruckenthal Sámuel által alapított muzeális intézményre támaszkodott. Az egyesület száz éves működése alatt a szász közösség kizárólagos nemzeti jellegű, tudományos és művelődési szervezeteként működött. A szászok intézményét követte a gróf Mikó Imre által kezdeményezett *Erdélyi Múzeum-Egyesület*. Az erdélyi magyar értelmiség előbb az 1841/42. évi erdélyi országgyűlésen kezdeményezte az egyesület létrehozását, de a bécsi kormány csak 1859 novemberében hagyta jóvá annak működését. A kolozsvári központú egyesület egyik legfontosabb feladatának a múzeumszervezést és az erdélyi tudományos élet felkarolását, az anyanyelv védelmét és fejlesztését jelölte meg. Az erdélyi román értelmiségiek pár évvel később, 1861-ben Nagyszebenben alakították meg az ASTRA nevű egyesületüket, mely az idők folyamán a legfontosabb művelődési és tudományos intézményükké fejlődött.

Az 1800-as években Kézdivásárhelyen is elsősorban a közművelődés terén történtek jelentős változások. A polgári gondolkodás, mentalitás, értékrend és világszemlélet jól megfigyelhető a kibontakozó közösségi életben. A társadalomban fontos szerepet betöltő egyesületek életét figyelemmel követte a helyi sajtó, mely jelen dolgozat fő forrását is képezi.

Kézdivásárhelyen az 1834-es tűzvészt követően, a Wesselényi Miklós által nyújtott támogatás köszöneteként, Pap István református lelkész kezdeményezésére egy kaszinó létesítését határozták el, mely

elsősorban a város „intelligens polgárainak” kívánt művelődési és szórakozási lehetőséget biztosítani. 1842 decemberében az egyházi és városi vezetők *Kézdivásárhelyi Társalkodó* néven életre hívták Háromszék első közművelődési egyesületét.

Az alapító tagok között ott találjuk az egyház és a város vezetésében szerepet játszó személyeket, valamint a kor művelt helyi egyéniségeit. A református egyházi jegyzőkönyvek alapján tudjuk, hogy ebben a korban a presbiterek nagy része a polgári életben is jelentős vezető funkciót betöltő személy volt, illetve a város vezetésében aktív szerepet töltöttek be a helyi céhek előljárói is. Az 1848–1849-es szabadságharcban való egységes részvételük igazolja, hogy akkor egyértelműen nemzeti gondolkodás jellemezte a város lakosságát, azonosak voltak az érdekeik. A későbbiekben a jobb anyagi háttérrel rendelkező réteg fokozatosan kitermelte azokat az iskolát végzett hivatalnokokat, akik később a város vezetésében kaptak jelentős szerepet, feltehetően háttérbe szorítva vagy abból teljesen kizárva a korábbi iparos osztály előljáróit. Míg a nagyszámú kézműves reggeltől estig dolgozott, addig a sokkal kevesebb számban lévő úri osztály tagjainak több ideje volt a kor szellemében alakítani életét, közügyekkel, hazafias dolgokkal foglalkozni, különböző szabadidős programokat szervezni. Ez viszont csakhamar a két csoport egymástól való eltávolodását eredményezte Kézdivásárhelyen. A 19. század második felétől kezdődően a kaszinó mindenkori elnöksége folyamatosan azon fáradozott, hogy az iparos és kereskedő réteget bevonja a tagok közé, ugyanis a kisszámú tagság folytonosan anyagi gondokkal küzdött. A próbálkozások azonban csak a kereskedőknél jártak több-kevesebb eredménnyel.

Úgy tűnik, hogy a szórakozás és a művelődés területén a két társadalmi csoport között nem mutatkozott sok különbség. A kézdivásárhelyi kaszinót azonban több más egyesület megalapítása is követte. Részen ennek mintájára, a kiegyezést követően sorra alakult az *Önképzőkör*, a *Közművelődési Egyesület* és a *Pedagógiai Társaság*, a *Önkéntes Tűzoltó Egylet*, az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület* helyi szervezete, a *Tanítói Dalkör*, a *Közművelődési Egyesület Zeneszakosztály* és a református és római katolikus egyház keretében működő dalkör és dalárda. Ugyanakkor létrejött a *Kereskedő Ifjak Társulat* és az *Iparos Ifjúsági Egyesület* dalköre is. Az európai nőmozgalmak hatására a kor nagyszonyjai szociális érzékenységet tanúsítva szándékoztak kezelni a helyi társadalom legégetőbb problémáit. Az *Erzsébet Árvaléány-nevelő Intézetet*, az öregek számára a *Spehanie*

¹⁹⁸ Uo., 1940. szeptember 29., 1942. május 3.; BOGA Olivér 1991, 43.

Menházat, a *Kézdivásárhelyi és Vidéki Rudolf Kórház*at, de a városi sétateret is ekkor hozták létre. Ezek fenntartásában valójában jelentős szerep jutott az összes egyesületnek, de elsősorban az 1878-ban megalakított *Kézdivásárhelyi Jótékony Nőegylet* volt az, amely elsődleges célként fogalmazta meg a szegények támogatását. A 20. század elején már egyre nagyobb igény mutatkozott a szabadidős foglalkozások iránt. Erre elsőként a *Józsiás és Emília Alapítvány* kínált megoldást, majd a *Kézdivásárhelyi Sport Egyesület* ezt a tömeges sportolás lehetőségével egészítette ki.

A kaszinó, alapszabályának megfelelően, elsősorban a szórakozás és az „intelligens emberekhez méltó” hasznos időtöltés helye kívánt lenni. A gyarapodó egyesületek között azonban továbbra is megtartotta vezető szerepét, részben azért, mert az általa létrehozott magyar nyelvű könyvtárral és a magyar nyelvű központi lapok megrendelésével folyamatosan ápolni tudta a magyar nemzeti kultúrát és identitást. Jelentősége igazán 1849 és 1867 között mutatkozott meg, illetve 1920 után, amikor az erdélyi magyarság hirtelen kisebbségi sorsba került. A magyar nemzeti ünnepek (augusztus 20. és március 15.) megszervezésével a nemzeti identitás tudatos megerősítését szándékozott elérni. A kaszinó zártkörű tagsága a közművelődés ápolása mellett a társas szórakozás híve is volt. A színházon belül mindennapos volt a kártya, römi- és a biliárdjáték. A kaszinóbálok és a jótékonyági esték pedig lehetőséget biztosítottak a tagok családtagjainak is a kikapcsolódásra, de ezekre az eseményekre rendszerint a város egész társadalma hivatalos volt. Habár a *Kézdivásárhelyi Kaszinó* nem mindig talált megértésre és fogadókészségre a város összes társadalmi rétegében, egészen a második világháború végéig jelentős szerepet töltött be a város polgárosodásában. Az 1948-ban bekövetkezett végleges bezárásáig a polgári létforma megteremtésének fontos eleme és intézménye maradt.

A műsoros multságok, a különféle bálók, a filér- és teaestek mind-mind az egyesületi élet szerves

részét képezték. Mindegyik egyesület ezek által tudta anyagi nehézségeit enyhíteni. Ugyanakkor a magyar nemzeti kultúra megőrzésében játszottak fontos szerepet. Az új román hatalom 1920 után nem tiltotta be valamennyi egyesületet, de fokozott figyelemmel kísérte tevékenységüket. 1932-ben Ikafalvi Diénes Ödön, a kaszinó akkori elnöke az egyesület évfordulós közgyűlésén egy Múzeum-, Közkönyvtár- és Kultúregyesület létesítését kezdeményezte, elsősorban azzal a céllal, hogy a városban működő sokféle egyesület erejét összefogja. Az 1870–1880-as években jól működő *Közművelődési Egylet* mintájára kívánt megalakítani egy olyan egyesületet, melynek keretében a tagok nagyobb eredményt tudnának elérni mind szellemileg, mind pedig anyagilag. Véleménye szerint a kor egyesületei azért nem tudtak hatékonyan dolgozni, a kaszinót is beleértve, mert a különböző érdeklődési körökhöz tartozó személyek anyagilag már nem tudták támogatni a sokféle egyesületet. Diénes kezdeményezése nem járt sikerrel a két világháború közötti időszakban, az 1944 utáni új hatalom pedig rövid idő alatt az összes egyesületet megszüntette.

A kézdivásárhelyi egyesületek jelentős részét a helyi polgárság kezdeményezte. A vidék megkésztet, felemás polgárosodását tükrözi az, hogy a háromszéki nemesi famíliák nagyszonyjai is cselekvő részt vállaltak az egyesületi élet kibontakoztatásában és működtetésében. Az Osztrák–Magyar Monarchiában látott kulturális és társadalmi minták nagy hatást gyakoroltak az itteni egyesületek kialakulására és működésére is. Azonban mindegyiket valós helyi, társadalmi igény, szükséglet hozta létre. A kézdivásárhelyi egyesületek cselekvően és hatékonyan hozzájárultak a város és a vidék polgárosodásának kibontakozásához, a polgári életminták és értékrend meghonosodásához. Az itt életre hívott kulturális, szociális, szabadidős egyesületek jelentős mértékben elősegítették, hogy a környék falvaiban hasonló intézmények alakuljanak és működjenek.

Levéltári források

- Kézdivásárhely Polgármesteri Hivatala, Anyakönyvi Hivatal (KvPHAK)
– *Kézdivásárhelyi polgári anyakönyvek 1895–1910*
Kézdivásárhelyi Céhtörténeti Múzeum (KvCtM)
– *A kézdivásárhelyi sajtó gyűjteménye*
– *A Kézdivásárhelyi Kaszinó közgyűléseinek és választmányi üléseinek jegyzőkönyve, V. (1932–1948)*
A kézdivásárhelyi Báró Wesselényi Miklós Könyvtár (KvWMK)
– *A kézdivásárhelyi sajtó gyűjteménye*
Kézdivásárhelyi Református Egyházközség levéltára (KvREL)
– *Kézdivásárhelyi református eklézsia 1835–1846 között írott presbiteri jegyzőkönyve*
– *Kézdivásárhelyi református eklézsia 1846–1861 között írott presbiteri jegyzőkönyve*

Irodalom

- ANDORKA Rudolf
2006 *Bevezetés a szociológiába* (szerk. Spéder Zsolt; második, javított és bővített kiadás), Budapest.
- ANTAL Árpád
1997 Márton Áron és Földi István közös népszolgálat, in: *Emlékkönyv a kézdivásárhelyi múzeum 25. évfordulójára* (szerk. Incze László), Sepsiszentgyörgy, 62–78.
2004 Közlekedés Földi István „életregényéből”, in: FÖLDI István 2004, 5–24.
- BAKK Endre
1893 *A Bakk és Jancsó család története*, Budapest.
1895 *Kézdivásárhely s az ottani Jancsó családok története*, Kézdivásárhely.
- BAKK-DÁVID Tímea
2003 Örmény leszámazottak Kézdivásárhelyen, in: *Kézdivásárhely képes kalendáriuma 2003* (szerk. Kocsis Károly), Kézdivásárhely, 88–92.
- BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes
2001 Székelyudvarhelyi szabadkőműves iratok, 1913–17, *Acta (Siculica)* 2000/1, 287–296.
- BOÉR Hunor – BIRÓ Rózsa
2002 A Székely Nemzeti Múzeum kezdetei, *Acta (Siculica)* 2001/1 (*Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum százhuszonöt éves jubileumára*, 1), 7–58.
- BOGA Olivér
1991 *A kézdivásárhelyi városi kórház és a Szentkereszt Stephanie Kórház Alapítvány monográfiája*, Kézdivásárhely
- BOGDÁN Arthur – ifj. NAGY Elek
1899 Pénzügy, in: POTSA József 1899, 187–202.
- BUCUR, Corneliu (szerk.)
1995 *Civilizația milenară românească în Muzeul „Astra” – Sibiu, Sibiu*
- CSEREY Zoltán
1997 Kézdivásárhely a határőrség korában (1764–1848), in: *Emlékkönyv a kézdivásárhelyi múzeum 25. évfordulójára* (szerk. Incze László), Sepsiszentgyörgy, 38–45.
2009 *Önkormányzatiság és katonai hatalom Háromszéken a 18-19. században*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- DÁVID Gyula
1991 Jókai Mór emlékezete, in: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*, 2, Bukarest, 515–530.
- I. DIÉNES Jenő
1942 Múzeumunk első 20 éve, in: *A kézdivásárhelyi Kaszinó 100 éve*, Kézdivásárhely, 73–91.
- DIMÉNY Attila
1997 Padmalys temetkezés Kézdivásárhelyen, *Acta (Siculica)* 1996/2, 183–188.
2010 Kézdivásárhely polgári fejlődésének belső tényezői a 20. század közepéig, *Acta Siculica 2010*, 445–457.
- DOBOLYI Annamária
2007 Századfordulós építészeti törekvések Kézdivásárhely főterén, *Acta Siculica 2007*, 481–495.
- EGYED Ákos
2008 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület*, Kolozsvár.
- ERDEI Ferenc
1974 *A magyar város* [Első kiadás: 1939], Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ERDÉLYI Károly
1887 *A háromszékmegyei „Erzsébet” árvaleány-nevelő intézet első évkönyve 1872-től 1887-ig*, Budapest.
- ENYEDI Sándor
1988 *Aranka György erdélyi társaságai*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- FÉDER Zoltán
2006 *Szidók Háromszéken. Történelmi adat- és szövegyűjtemény 1690–2004*, Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
- FÖLDI István
2004 *Századelő az udvartereken*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

- GAÁL György
1995 Lenni vagy nem lenni? in: *EMKE 1895–1995* (szerk. Dávid Gyula és Nagy Pál). Kolozsvár, 1–30.
- GRANASZTÓI György
2009 Az átmenet előtti magyarországi városok területhasználatának modellje, in: *Kötoerök. Az identitás történetének térbeli keretei* (szerk. Cieger András), Budapest, 217–236.
- GYARMATI Zsolt
2005 *Nyilvánosság és magánélet a békeidők Kolozsvárán*, KOMP-PRESS Kiadó, Kolozsvár.
- HORVÁTH Gyula
2003 *A Kárpát-medence régiói. Székelyföld*, MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg – Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- IMREH István
1979 *Erdélyi hétköznapiak 1750–1850*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- INCZE László
1997 A Kézdivásárhelyi Múzeum rövid története, in: *Emlékkönyv a Kézdivásárhelyi Múzeum 25. évfordulójára*, Sepsiszentgyörgy, 6–45.
2000 Elődök méltatása, in: *Kézdivásárhely Képes Kalendáriuma 2001* (szerk. Kocsis Károly), Kézdivásárhely, 85–92.
2002 A rendtartó székely város, in: *Kézdivásárhely Képes Kalendáriuma 2002* (szerk. Kocsis Károly), Kézdivásárhely, 53–58.
2003 Molnár Józsiásra emlékezünk, in: *Kézdivásárhely Képes Kalendáriuma 2003* (szerk. Kocsis Károly), Kézdivásárhely, 59–60.
2004 Amit a céhes városról még tartozunk elmondani, in: FÖLDI István 2004, 216–229.
2006 A 600 éves város, in: *Kézdivásárhely évkönyve 2007* (szerk. KOCSIS Károly), Kézdivásárhely, 46–51.
2007 Kézdivásárhely katonai építményei, in: *A lélek hangja* (szerk. SZŐCS Géza), Kézdivásárhely, 113–117.
- ISSEKUTZ Sarolta
2008 *Erdélyi örmény konyha, fűszerezve*, Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület Kiadó, Budapest.
- JAKÓ Zsigmond
1992 Másfél évszázad az erdélyi honismeret szolgálatában, *Erdélyi Múzeum*, LIV/1-4, 150–155.
- KATONA SZABÓ István
1997 Gyermekek- és ifjúkorom példaképeiről, in: *Emlékkönyv a kézdivásárhelyi múzeum 25. évfordulójára* (szerk. Incze László), Sepsiszentgyörgy, 80–86.
- KALITH Attila
2003 *Emlékeim – Kézdivásárhely fanatikus atlétái 1963–1979*, A. F. Bandi, Kézdivásárhely.
- KESZEG Vilmos
2003 A „mai nap” mint rítus és mítosz, *Tabula*, 6 (2), 187–215.
2004 Az ünneplő Torda. Az ünneplés alkalmi és terei egy kisvárosban, in: *Rítus és ünnep az ezredfordulón* (szerk. PÓCS Éva), L'Harmattan – Marcali Város Helytörténeti Múzeuma, Budapest, 21–42.
- KOZMA Ferenc
1879 *A Székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota*, Székely Mívelődési és Közigazdasági Egyesület, Budapest.
- MÁLIK József és társai
1899 Közművelődés, in: POTSA József 1899, 308–378.
- MIKLÓSI SIKES Csaba
2001 *Fényképek és műtermek Erdélyben 1839–1916*, Haáz Rezső Alapítvány, Székelyudvarhely.
- MOLNÁR Dénes
1941 *Adatok a „Józsiás és Emília” kézdivásárhelyi sétateri és tanulmányi alapítvány létesítésének történeti múltjához*, Kézdivásárhely.
- NAGY Elek, ifj.
1899 Az ipar, in: POTSA József 1899, 160–184.
1899 Kereskedelem, in: POTSA József 1899, 184–187.
- OLASZ Gabriella
1999 Kézdivásárhely sajtósági településszerkezete, *Acta (Siculica)* 1998/2, 59–90.
2004 Bevezető, in: *Üdvözlét Kézdivásárhelyről*, Beke Ernő és az Ambrózia Kiadó, Kézdivásárhely, 5–16.
- ORBÁN Balázs
1869 *A Székelyföld leírása...*, III, *Háromszék*, Pest.
- PÉTER János
1942 Tíz év a Kézdivásárhelyi Kaszinó életéből, in: *A kézdivásárhelyi Kaszinó 100 éve*, Kézdivásárhely, 36–71.
- PÁL-ANTAL Sándor
2003 *A Székelyföld és városai. Tanulmányok és közlemények*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- PÁL Judit
2003 *Városfejlődés a Székelyföldön, 1750–1914*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- POTSA József
1899 *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére* (szerk. Potsa József), Sepsiszentgyörgy
- POZSONY Ferenc
2009 Az örmények Erdélyben, in: Uő.: *Erdély népei. Egyetemi jegyzet*, Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 109–139.
2009 A vasárnap szerkezete egy székely kisvárosban és községben, in: *A fiatalok vasárnapja Európában* (szerk. Keszeg Vilmos, Pozsony Ferenc, Tötszegi Tekla; *Kriza Könyvek*, 35), Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 128–152.
- SONKOLY Gábor
2001 *Erdély városai a XVIII–XIX. században*, L'Harmattan – Atelier Kiadó, Budapest.

SZABÓ Judit

1997 Balázs Márton emlékezete, in: *Emlékkönyv a kézdivásárhelyi múzeum 25. évfordulójára* (szerk. Incze László), Sepsiszentgyörgy, 88–103.

SZÁVA Tibor-Sándor

2008 *Gyergyói és szépvízi magyarörmények nyomában*, Alutus Kiadó, Csíkszereda.

SZENTIVÁNYI Mihály

1986 *Gyaloglat Erdélyben*, Budapest.

SZENTIVÁNYI Miklós

1899 Közigazgatás, in: POTSA József 1899, 141–146.

TAKÁCS Péter

1988 Az erdélyi társadalom jellemzői a XIX. században, in: *Tanulmányok Erdély történetéről*, Debrecen, 134–140.

TÓTH Árpád

2005 *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*, L'Harmattan Kiadó, Budapest

TÓTH Szabolcs

2009 A Háromszéki Királyi Törvényszék székhelyéért folytatott küzdelem, 1875, *Acta Siculica 2009*, Sepsiszentgyörgy, 493–499.

2010 A sepsiszentgyörgyi Olvasóegylet/Kaszinó története (1835–1946), *Acta Siculica 2010*, Sepsiszentgyörgy, 459–480.

VAJNA Károly

1942 A Kézdivásárhelyi Kaszinó 90 éves múltja, in: *A kézdivásárhelyi Kaszinó 100 éve*. Kézdivásárhely, 3–35.

VARGA E. Árpád

1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*, I, Teleki László Alapítvány – Pro Print Könyvkiadó, Budapest–Csíkszereda.

Asociații sociale și culturale ale burgheziei din Tg. Secuiesc de la mijlocul sec. al XIX-lea până la mijlocul sec. al XX-lea

(Rezumat)

Spre deosebire de dinamica economică a orașului, care în perioada discutată s-a datorat în bună parte imixtiunii statului, viața socio-culturală din Tg. Secuiesc s-a dezvoltat în mod organic, bazat pe inițiativa și aportul societății civile locale. Lucrarea încearcă să realizeze un cadastru al asociațiilor sociale și culturale din epocă, începând cu cazinoul întemeiat în 1842 și care a funcționat până la închiderea sa de către puterea comunistă, în 1948. Se discută numeroase asociații de lectură și de recreație, sportive, ale pompierilor, de tineret și de femei, coruri, fundații de binefacere (creșă, spital, cămin de bătrâni), etc. Toate acestea au contribuit în mod considerabil la procesul de urbanizare.

Social and cultural associations of the bourgeoisie in Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) from the mid-nineteenth until the mid-twentieth century

(Abstract)

Despite the town's economic dynamism in the mentioned period, mainly due to state intervention, the social-economic life in Kézdivásárhely (Tg. Secuiesc, Covasna County) was developing in an organic way, based on the initiative and contribution of the local civil society. The paper tries to make a survey of social and cultural associations of the era, starting with the Casino founded in 1842 and which operated until the communist regime closed it down in 1948. The paper deals with several literary clubs, recreation and sport associations as well as those founded for youth, women, choirs and charity activities (nurseries, hospitals, nursing houses for elderly people). All of these had a considerable contribution to the urbanization process.

